

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářské práce

„Skutečná“ dívka rovná se „slušná“ dívka

Nina Fárová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářské práce

„Skutečná“ dívka rovná se „slušná“ dívka

Nina Fárová

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Pařízková, Ph.D.

Katedra sociologie

Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Aleně Pařízkové, Ph.D. především za profesionální a zároveň vstřícný přístup a za neocenitelné rady a komentáře, které mi poskytla při vedení této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat za ochotu všem respondentům a respondentkám i konverzačním partnerům a partnerkám, bez jejichž účasti bych tento výzkum nemohla realizovat.

Obsah

1 ÚVOD.....	1
2 TEORETICKÉ UKOTVENÍ.....	3
2.1 Gender obecně.....	3
2.1.1 Přístup k genderu	3
2.1.2 Společenská očekávání související s genderem.....	5
2.1.3 Vytváření a ustalování genderové identity u dětí.....	7
2.1.4 Genderové stereotypy aneb „správná“ žena a „správný“ muž ...	8
2.2 Gender a jazyk	11
2.2.1 Odlišnosti ve verbálních projevech.....	11
2.2.1.1 Témata a sebeprosazení se	12
2.2.1.2 Míra hovornosti	13
2.2.2 Jazyková socializace	15
2.2.3 Být “lady-like“	16
2.2.4 Lingvistické strategie	18
3 METODOLOGIE.....	21
3.1 Metoda	21
3.1.1 Výzkumný vzorek.....	22
3.1.2. Hypotézy a operacionalizace.....	23
3.1.2.1 Dotazníky.....	24
3.1.3 Rozhovory.....	24
3.2 Způsob analýzy dat	25

3.3 Etické aspekty	26
3.4. Limity práce.....	26
4 VÝSLEDKY, INTERPRETACE DAT	27
4.1 Prezentace zjištění z dotazníků	27
4.2 Očekávání spojená s verbálním projevem	34
4.3 Vulgarismy	36
4.4 Konflikt	39
4.5 Mluva ve veřejné a soukromé sféře	40
4.6 Lingvistické strategie	41
4.7 Emancipace (?)	42
5 ZÁVĚR.....	45
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	48
7 RESUMÉ	51
8 PŘÍLOHY	52

1 ÚVOD

Dnešní společnost nám ve většině případů nabízí dva rozdílné světy – mužský a ženský. Takovéto jednoduché rozdělení se nám zdá přirozené, a proto nepátráme po jeho původu a často bez přemýšlení dodržujeme daný řád a s ním spojená očekávání společnosti. Každý den jsme konfrontováni s představami či hodnotami, které jsou považovány za „typicky“ mužské či ženské. Součástí tohoto rituálu každodennosti je i verbální komunikace. Odlišnosti v komunikaci můžeme najít v tématech, projevu, konverzačních strategiích nebo při rozlišení na veřejnou a soukromou sféru. Součástí tohoto vymezení jsou i tzv. „lady-like“ projevy – „správná“ dívka by měla mluvit určitým způsobem nebo konverzovat o určitých tématech, která jsou „jí vlastní“ (Decarli Valdřová 2004).

Ačkoli v současné sociologii není kladen důraz na prosazování této dichotomie a převládá názor, že genderové hranice nejsou tak ostré, ale spíše volně prostupné. V realitě stále však fungují genderové stereotypy, které udržují ostrost těchto hranic. Dívky se díky tomu nacházejí v těžší situaci než chlapci, jelikož ve společnosti silně funguje genderové očekávání, že „skutečná“ dívka se rovná „slušná“ dívka (Jarkovská 2009: 161). Právě tato myšlenka mi byla hlavní inspirací pro výběr tématu i názvu bakalářské práce.

V rámci své bakalářské práce bych chtěla zjistit, jaká očekávání, z pohledu dnešních mladých lidí, jsou společností kladena na verbální projev dívek, a jak se dívky k takovýmto očekáváním staví. Zajímalo by mne, zda je možné v dnešní době, která postupně apeluje na rovnost pohlaví, najít odlišná kritéria pro „správnou“ mluvu dívek a chlapců. V této práci chci tedy ověřit předpoklad, že zejména dívčí mluva je v dnešní době formována očekáváními, která na jejich verbální projev klade okolní společnost. Zároveň bych také chtěla touto prací přispět k rozšíření sociologického vědění v oblasti genderu a verbální komunikace.

Práce je rozčleněna do tří hlavních kapitol. V teoretické části se budu nejprve věnovat genderu obecně. Představím pozici, ze které budu gender v této práci nahlížet, a vymezím problematiku společenských očekávání spojených s genderem. Dále se zaměřím na ustalování genderové identity a na existující genderové stereotypy. V druhé části teoretického ukotvení se budu věnovat již konkrétně genderu a jeho spojení s jazykem. Poukážu na genderové odlišnosti ve verbálních projevech, dále se zaměřím na jazykovou socializaci a “lady-like“ charakteristiky komunikace. Na závěr představím některé lingvistické strategie spojené s genderem.

V metodologické části nejprve objasním, proč jsem při tomto výzkumu využila smíšených metod sběru dat a v jaké návaznosti a důležitosti jsem s nimi zacházela. Po popisu konstrukce výzkumného vzorku popíši zvláště zapojení kvalitativních a kvantitativních metod. V závěru představím zvolenou metodu analýzy, možná omezení výzkumu a jeho etické aspekty.

Poslední část byla věnována výsledkům a interpretaci dat. Zpracování výsledků souviselo se smíšeným sběrem dat. Nejdříve jsem se věnovala potvrzení či vyvrácení hypotéz, které byly součástí kvantitativní části. Poté jsem se zaměřila na tematickou analýzu rozhovorů, které byly pro tuto práci stěžejní, a její propojení s dotazníkovým šetřením. V závěrečné interpretaci jsem se snažila výsledky z mého výzkumu nejen interpretovat, ale i promyslet do důsledků.

2 TEORETICKÉ UKOTVENÍ

2.1 Gender obecně

V sociologickém prostředí se v dnešní době pracuje s genderem velmi často. Je to natolik významná kategorie, že ji lze jen těžko opomenout. Jak říká Lorber (1994), gender prostupuje všechny složky společnosti. Jednoznačnou definici pojmu gender lze však těžko určit a proto je třeba nejprve vymezit pozici, z jaké budu na gender v této práci nahlížet. Dále se zaměřím na to, jak gender obecně ovlivňuje životy mužů a žen.

2.1.1 Přístup k genderu

Různé autorky a různí autoři definují gender odlišně, já vycházím z pojetí West a Zimmermana, kteří vnímají gender jako činnost, jako „*zvládání situačního jednání ve světle normativního souboru postojů a činností odpovídajících jednotlivým pohlavním kategoriím*¹“ (West, Zimmerman 2008 [1987]: 101). Gender vidí jako opakované rutinní chování, jež provozují muži i ženy, protože produkce genderu určuje jejich možnosti. West a Zimmerman tedy přicházejí s koncepcí „dělání“ genderu². Při neustálém „dělání“ genderu však nejde jen o to dodržovat normy femininity nebo maskulinity. Podstatné je, že přitom podléháme „riziku genderového posuzování“³, tedy že naše chování je okolím hodnoceno podle toho, zda jsme ženou či mužem (West, Zimmerman 2008 [1987]: 108). Nesmíme však zapomínat na to, že i když gender „dělají“ jedinci, tak je tento proces interakčního a institucionálního původu. To znamená, že je produktem interakce, v níž je neustále vytvářen. West a Zimmerman se dále vymezují vůči rolovému pojetí

¹ West a Zimmerman rozlišují mezi pohlavím, pohlavní kategorií a genderem (West, Zimmerman 2008 [1987]: 100).

² „dělání“ gender = „*soubor sociálně řízených činností v rovině vnímání, interakcí a mikropolitiky, jež odrážejí konkrétní zájmy beroucí na sebe podobu maskulinní a femininní „přirozenosti“*“ (West, Zimmerman 2008 [1987]: 100).

³ Slovní spojení označená uvozovkami jsou převzata od autorů/ek, kteří/ré jsou uvedeni/y v odkazu na konci věty. Tento princip formátování cizích slovních spojení bude využit v celé práci.

genderu, které je podle nich neadekvátní. Role je určována danou situací, ve které se člověk nachází (situovaná identita), zatímco gender nenáleží jen určité situaci, ale prostupuje jimi napříč (vzorová identita) (West, Zimmerman 2008 [1987]).

Na koncepci West a Zimmermana navazuje Lorber (1994), která vnímá gender jako rutinní základ každodenních aktivit, jehož předpoklady jsou brány jako samozřejmé. Tato zdánlivá samozřejmost může vést k domněnkám, že je gender zakořeněný v našich genech. Pravdou však je, že gender neustále vytváříme. Každý bez promyšlení provádí tento proces, každý „dělá“ gender. Gender je běžná součást našich životů, která do nich vnáší očekávání, jak by se měl chovat muž či žena. Přínosem pro uchopení genderových očekávání v této práci je myšlenka, že Lorber vnímá gender výlučně jako produkt socializace, který je vystaven lidským činnostem a interpretacím. Lorber také říká, že ve skutečnosti neexistuje žádná podstata maskulinity či femininity, ale že pokud je jednou gender připsán, je to poté sociální pořádek, který nutí individua dodržovat genderová očekávání. „Konstruování genderu“ začíná, jak říká Lorber, v době, kdy jsme podle vzhledu našich pohlavních orgánů přiřazeni k určité pohlavní kategorii (Lorber 1994)⁴. Pohlavní kategorie se stává genderovým statutem skrze genderové ukazatele, mezi něž Lorber řadí např. oblékání, mluvu, chůzi či gestikulaci. Pokud nedokážeme osobě přiřadit jasný genderový status, cítíme se „sociálně dislokováni“ (Lorber 1994).

Lorber (1994) mluví nejen o sociálním konstruování genderu, ale také o jeho legitimizaci skrze celospolečenské hodnoty, jelikož je jednou z mnoha sociálních institucí⁵, jedním ze způsobů organizace našich

⁴ V dostupné části publikace chyběla čísla stránek.

⁵ Lorber nezapomíná na důležitost sociální praxe, která dokáže transformovat sociální instituce – „*Jakkoli geny, hormony a biologický vývoj přispívají k lidským sociálním institucím, jsou materiálně stejně tak jako kvalitativně transformovány sociální praxí. Každá sociální instituce má materiální základ, ale kulturní a sociální praxe transformují tento základ na jiné kvalitativní vzory a omezení*“ (Lorber 1994). Pozn.: Všechny překlady v této práci provedla autorka práce.

životů. Genderového rozdělení využíváme ke kategorizování lidí a na vytvořené kategorie poté spoléháme. Jde zde o jakousi dělbu práce – každému připisujeme různé role a povinnosti, z nichž poté vycházejí rozdílné zkušenosti, které potom ovlivňují jedincovy charakteristiky, motivace či pocity (Lorber 1994). O genderu jako sociální instituci mluví i West a Zimmerman (2008 [1987]), když tvrdí, že neustálé „dělání“ genderu legitimizuje daný sociální řád založený na pohlavních kategoriích, které se poté zdají být přirozené: *„děláme-li gender (...), výsledný sociální řád, který zdánlivě odráží „přirozené rozdíly“, je mocnou oporou a legitimizujícím prvkem hierarchického uspořádání“* (West, Zimmerman 2008 [1987]: 115).

2.1.2 Společenská očekávání související s genderem

Je nesporné, že gender je úzce vázán na společenská očekávání. Než tedy přistoupím k důsledkům, jaké z těchto odlišných očekávání pro muže a ženy plynou, budu se nejprve věnovat Goffmanovu pojetí společenských očekávání, která jsou klíčová pro téma této práce. Goffman (1999) tato očekávání pojímá skrze metaforu divadla. Zabývá se otázkou, jak jedinec prezentuje sám sebe před ostatními, a jakých prostředků využívá k vytvoření kýženého dojmu. Goffman upozorňuje na to, že každá společenská skupina vlastní určité holé znaky (jako např. pohlaví, věk nebo status), které jsou rozvíjeny prostřednictvím jasně daného kulturního uspořádání „řádných způsobů chování“, tedy že *„být daným druhem člověka tedy neznamená být pouze vlastníkem příslušných znaků, ale také udržovat normy chování a vzhledu, které s ním vaše vlastní společenské skupina spojuje“* (Goffman 1999: 73). Metafora divadla má ve skutečném životě dvě strany: jednotlivce, který se snaží o vytvoření nějakého dojmu, a ostatní přítomní, kteří mají funkci dalších herců a publika zároveň, přičemž je zřejmé, že tyto dvě strany se navzájem ovlivňují. Pouze to, jak se chováme či vypadáme, vzbuzuje podle Goffmana v okolí určitá očekávání. Je mnoho tzv. „nosičů znaků“,

keré mohou být pro okolí známkou toho, jak s námi má jednat (Goffman 1999: 10). Zároveň mu napoví, co může očekávat od našeho současného a budoucího chování. Tyto nosiče znaků v sobě obsahují mnoho informací o jedinci a pro okolí je poté snazší aplikovat na něj „jinde ověřené stereotypy“ (Goffman 1999: 10). Goffman považuje za samozřejmé, že očekáváme soulad mezi vzhledem a způsobem vystupování, tedy že *„rozdíly ve společenském postavení jednotlivých účastníků se nějakým způsobem projeví odpovídajícími rozdíly v náznacích očekávané role v interakci“* (Goffman 1999: 31). Na základě tohoto požadovaného souladu si vytváříme určitý ideál, který nás dokáže bezpečně upozornit na výjimky a který vede ke stereotypním očekáváním.

Goffman jako zástupce dramaturgické sociologie často pracuje s pojmem „předvádění“, který využívá při vysvětlování toho, jak jedinec funguje v přítomnosti ostatních. Abych zde mohla navázat na koncepci genderu, použiji myšlenek West a Zimmermana, kteří z Goffmana a jeho „předvádění“ vycházejí. West a Zimmerman říkají, že gender je z Goffmanova pohledu *„sociálně režírovanou dramatisací ideální představy, kterou má určitá kultura o ženské a mužské přirozenosti, přičemž publikum, jemuž je hra určena, perfektně rozumí předváděné formě“* (West a Zimmerman 2008 [1987]: 103). Upozorňují však na určitou dvojznačnost tohoto pojetí genderu. Goffman vnímá předvádění genderu pouze jako součást určitého představení, zatímco oni upozorňují na fakt, že gender ovlivňuje mnoho lidských aktivit a že je nepřetržitou činností. Na Goffmana však navazují, když tvrdí, že znázornění genderu je výsledkem toho, co sdělujeme v interakcích o své pohlavní „přirozenosti“ (prostřednictvím maskulinních a femininních způsobů předvádění genderu). V situacích, kdy se na jevišti snažíme takovouto „přirozenost“ předvést, tedy sami vytváříme nepřirozené rozdíly (West a Zimmerman 2008 [1987]).

2.1.3 Vytváření a ustalování genderové identity u dětí

Jak již bylo řečeno, gender není něco statického. Mění se podle kontextu jednotlivých situací a také se vyvíjí v čase. Již v prvních chvílích po našem narození je nám podle vzhledu našich pohlavních orgánů přiřazen jeden ze dvou genderů, který se zdá být neměnný (Jarkovská, 2004). Ve skutečnosti se však genderová identita vyvíjí a její vznik nekoresponduje s přiřazením daného genderu k určité pohlavní kategorii. Jak dokládá Orenstein (2011), chování a zájmy chlapců a dívek se do dvou až tří let se téměř neliší. My však případnou "atypičnost" zájmů či chování pozorně sledujeme a učíme děti, co smějí a co ne. Učíme je tedy genderovým rozdílním (Jarkovská, 2004). I když jsou děti ve věku kolem tří let schopny rozlišit mezi tím, co je "mužské" a co "ženské", je zde přesto podstatný rozdíl v tom, že proces přechodu mezi těmito dvěma variantami vnímají jako možný a dokonce vratný. Děti si jsou vědomy, že existují "typické" znaky, jako např. oblečení, účes či oblíbená barva, které jsou spojovány primárně s dívkou či chlapcem. Vnímají ale genderovou identitu tak, že je lehké na pár okamžiků nedopatřením gender změnit, např. pokud jsou dívky vlasy ostříhány příliš nakrátko. Děti si v tomto věku plně neuvědomují, že jejich identita je společností vnímána jako fixní. K tomuto uvědomění dochází až kolem sedmého roku věku (Orenstein, 2011).

V souvislosti s tím, že si děti uvědomují dvě odlišné kategorie (muže a ženy) Lorber (1994) poukazuje na to, že skrze proces kognitivního vývoje děti aplikují či odmítají v rámci svého vlastního chování takové znaky, které jsou vnímány jako vhodné nebo nevhodné pro ty, kteří patří do stejného genderu. Genderové rozdílnosti jsou umocňovány již od dětství, kdy okolí jedná s dítětem podle příslušného genderu, který se zdá být zjevný. Rozdílné zacházení, jehož se dítěti dostává ze strany okolí, tak vyústuje v rozdílné chování a pocity (také Jarkovská 2004). Genderové rozdílnosti, které jsou sociálně

konstruovány, fungují podle Lorber na základě „sociálních scénářů“, které předepisují chování daného genderu: *„všichni muži a ženy mohou hrát chování toho druhého, protože znají jeho sociální scénář“* (Lorber 1994). Jedním z příkladů takového scénáře může být pohyb v prostoru a s ním spojené projevoování fyzické síly. Po dívkách, na rozdíl od chlapců, není vyžadováno, aby svou fyzickou sílu předváděly. Dívka neustále slýchá, že musí být opatrná, aby si neublížila, neušpinila se, nepotrhlala si oblečení..., že *„věci, po kterých touží, jsou pro ni příliš nebezpečné. Takto se u ní vyvíjí tělesná plachost, která roste s věkem. V osvojování si sebe samé jako dívky bere sama sebe za křehkou“* (Young 2005: 43). Rozdíly ve vnímání prostoru narůstají postupně s věkem. U malých dětí jsou nepozorovatelné, nejvíce jsou zřetelné až v adolescenci. Toto podporuje závěr, že dívky procházejí procesem, kdy tzv. „vyrůstají v dívku“ (Young 2005: 44).

2.1.4 Genderové stereotypy aneb „správná“ žena a „správný“ muž

I když se v dnešní době hovoří o nejasnosti či prostupnosti genderových hranic, ve společnosti stále existuje mnoho stereotypů ohledně mužů a žen, týkající se jejich chování, vystupování, postavení atd. Jak říká Jarkovská (2004), genderové stereotypy jsou jakýmsi idealizovanými představami o tom, jací/jaké by muži a ženy měli/y být, a umožňují nám snazší hodnocení a kategorizaci ostatních. Na jedince, který těmto stereotypům neodpovídá, spíše zaměříme svou pozornost a neostýcháme se ho posuzovat. V záležitosti těchto předsudečných představ o „správné“ ženě a „správném“ muži však jde podle Jarkovské (2004) spíše o prezentaci navenek, jelikož těžko odhalíme, zda lidé naplňují/nenaplňují společenské stereotypy i v soukromí. Dělení na „typicky“ mužské a „typicky“ ženské vlastnosti však není adekvátní, vlastnosti se prolínají: *„Naše vlastnosti, životní styly, zájmy a způsoby komunikace se na sebe vrství bez ohledu na to, zda jsou považovány za spíše ženské či mužské, avšak člověk uvažující genderově stereotypně*

pak na nás vidí především to, co je podle něj v souladu s naším biologickým pohlavím, a tak se nadále utvrzuje v tom, že jeho vidění světa je správné“ (Jarkovská 2004: 26). Při uvažování o genderových stereotypch je však důležité také naše stanovisko. Stereotypy můžeme přijímat (ať už uvědoměle či rutinně) a obhajovat nebo si uvědomovat, že není třeba je dodržovat a že jsou spíše prostředkem diskriminace (Jarkovská 2004).

Jak již bylo naznačeno, v naší společnosti existují určité normy pro to, co je považováno za “mužské“ a “ženské“. Rozdíly, které takto vyvozujeme, však nejsou biologicky dané, jak je nám často podsouváno převážně medicínským diskursem. Tyto rozdíly vznikají na základě genderu. Fakt, jestli je člověk mužem či ženou (ne biologicky, ale sociálně), ovlivňuje, jaké vlastnosti, schopnosti či možnosti jsou mu přiřazeny. V další části se tedy zaměřím na to, jak představy o správné ženě a správném muži ovlivňují sexualitu a pohyb. Vlivu těchto představ na jazyk je poté věnována samostatná kapitola.

V otázce sexuality je hlavním problémem tzv. dvojí standart sexuality, který ovlivňuje rozdílné vnímání sexuality mužů a žen, přičemž ženské projevy a objevování sexuality je hodnoceno jako méně žádoucí (Tanenbaum 2008). Orenstein (1997) upozorňuje na to, že tento dvojí standart se výrazně projevuje u dospívajících dětí, kde si můžeme všimnout rozdílu mezi dívčí a chlapeckou sexualitou. U dívek je sexuální chování potlačováno. Pokud dívka projeví nějakým způsobem sexuální zájem, je často označena za promiskuitní, zatímco u chlapců nemá promiskuita negativní konotace a sexuální chování je bráno jako nevyhnutelné. Dívka tedy musí držet balanc mezi svými projevy inteligence a objevující se sexuální touhou. Musí najít “zlatou střední cestu“, která je pro společnost přijatelná. Podobně se vyjadřuje i Tolman (2002), která se zabývá převážně sexualitou dospívajících dívek. Stejně jako Orenstein identifikuje negativní konotace, které jsou spojovány

pouze s dívčí sexualitou. Předpokládáme, že vývoj sexuality u adolescentních dívek má jen jeden akceptovatelný směr, jehož součástí rozhodně není projevovaná touha. Pokud dívka pocítí touhu, stojí před těžkým dilematem, zda ji dát najevo (což je bráno jako „správný“ vývoj sexuality pouze u chlapců) a riskovat svou pověst či zda ji skrývat a jít proti svým pocitům (Tolman, 2002).

Ač by se to mohlo zdát těžko uvěřitelné, i pohyb je formován genderovými očekáváními. Hlavní propagátorkou této myšlenky je Young (2005), která se domnívá, že pohyb a tělesná síla souvisí s genderovým uspořádáním společnosti. Navazuje na myšlenky Erwina Strause, který si jako jeden z prvních všiml rozdílného způsobu házení u dívek a u chlapců, které podle Young nevysvětloval prostřednictvím fyzických atributů, ale připisoval je jakési ženské podstatě⁶. Young se však domnívá, že neexistuje nic jako „přirozená a trvalá „ženská“ podstata“, ale že člověk je definován pouze svou situací a feminita je spíše něco jako *„... řada struktur a podmínek, které vymezují typické situace pro to, co znamená být ženou v konkrétní společnosti, stejně tak jako typický způsob, kterým jsou tyto situace prožívány ženami samotnými“* (Young 2005: 31). Co se týče pohybu, ženy se zapojují do fyzických aktivit spíše bázlivě, nejistě a nerozhodně. Nemají důvěru ve své schopnosti a nevěří, že mohou zvládnout to, co musí být zvládnuto, což v nich vyvolává pocity neschopnosti, frustrace a podceňování se. Důvodem, proč se ženy takto chovají, je podle Young nedostatečné využívání svého těla v praxi. Nevyužívají jeho plnou kapacitu a nerozvíjejí své fyzické schopnosti hlavně proto, že v tom nejsou tolik podporovány jako chlapci. Není to ale tak, že by ženě její tělo pouze odnímal určité schopnosti. Je zde i specifická pozitivní definice stylu, jak by se měla dívka pohybovat, kterou se dívka učí při procesu uvědomování si sebe jako dívky. Existuje několik

⁶ jako původce rozdílných stylů házení označil jakýsi „ženský postoj“ vůči světu a prostoru. Rozdílnosti neviděl jako získané, vycházel z biologických, ne avšak anatomických – dívky podle něj hází jinak, protože jsou „femininní“.

propracovaných zvyků, které se týkají chůze, naklánění hlavy, sezení, gest atd. (Young 2005).

2.2 Gender a jazyk

Jak jsem již naznačila v předchozích kapitolách, v naší společnosti existují rozdílné normy pro muže a ženy, které vycházejí ze stereotypního genderového očekávání. V této kapitole se již zaměřím konkrétně na vztah genderu a jazyka. Nemám však v úmyslu provádět generovou lingvistickou analýzu jazyka, jde mi spíše o rozdílná očekávání, která společnost klade na mužský a ženský verbální projev. Rozdílná očekávání však vedou k nerovnostem – jak upozorňuje Lakoff (1973), jazyk je jednou ze složek nerovností mezi mužem a ženou; nerovnosti podporuje a ukazuje nám oblasti, ve kterých tyto nerovnosti existují (Lakoff 1973).

2.2.1 Odlišnosti ve verbálních projevech

Rozdíly ve verbální komunikaci se podle Oakley (2000) projevují již od předškolního věku. I když existují oblasti, kde jsou si obě pohlaví rovna (porozumění textu, verbální argumentace, slovní zásoba), dívky se naučí mluvit dříve, lépe artikulují, užívají delší věty a jejich jazykový projev je plynulejší než u chlapců. Oblast verbální činnosti, kde mají převahu ženy, by se dala nazvat oblastí lingvistickou, protože tu jde o řeč a jazykovou komunikaci (Oakley, 2000).

Z výzkumu Jarkovské (2009), která se věnovala zkoumání třídy základní školy v genderovém aspektu, vyplývá, že verbální komunikace je jedním ze způsobů, jejímž prostřednictvím muži demonstrují svou maskulinitu a ženy feminitu. Zde podle ní pramení odlišnost v komunikaci. Používáním “správných” slov či výrazů dochází k potvrzování té či oné genderové identity. Chlapci často používají hrubé nebo zesměšňující výrazy, které potvrzují jejich maskulinitu. K tomuto potvrzení dochází podle Jarkovské například následujícím způsobem: při diskuzi ve třídě

chlapani svým vulgárním projevem výrazně dominují a zaplňují tak svou hlučností celý prostor, což vede k potlačování viditelnosti dívek a utvrzení jejich podřízené pozice. Způsobem mluvy se chlapani snaží vytlačit dívky z hovoru, protože pokud by dívka reagovala v podobném stylu, nebylo by to "vhodné" (Jarkovská, 2009). Tento fakt lze doplnit tvrzením Lakoff, která říká, že mužská pozice ve skutečném světě je posilována tím, že muži mají dovoleno používat výraznější formy vyjádření (Lakoff 1973).

Potvrzování maskulinity či femininity prostřednictvím jazyka si můžeme všimnout také v oblasti sexuality. Orenstein (1997) poukazuje na souvislost sexuality a jazyka. V jazyce podle ní chybí slovní zásoba spojená se ženskou touhou. V souvislosti se stereotypním posuzováním ženské sexuality se žena tak prakticky nemá možnost vyjádřit "adekvátně" ke svému genderu, z čehož poté muži usuzují, že mlčení nebo pasivita jsou brány jako souhlas. Díky tomu mají dívky často pocit, že na sexuální návrh nemohou říct jasné ne, protože by byly označeny za frigidní, ani jasné ano, protože by byly společností odsouzeny (Orenstein 1997).

2.2.1.1 Témata a sebeprosazení se

Další odlišností je rozdílnost mužských a ženských témat, která podle Valdové (2004) vyplývá z odlišných zkušeností. Ženy konverzují spíše o rodině, dětech a vztazích, zatímco muži se v konverzaci zaměřují spíše na práci, politiku nebo sport. Žena je vždy konfrontována tématy, která jsou "jí vlastní", ať už zastává jakkoli vysokou pozici. Pokud se tedy žena věnuje a rozumí tématu, které "náleží" mužům, vzbudí to vždy pozornost a často také nedůvěru. Toto rozdělování témat přináší nevýhody i pro muže, protože ve společnosti funguje zakořeněná představa, že muži nehovoří o svých pocitech a dojmech a že projevit slabost nebo strádání by jen snižovalo jejich maskulinní charakter (Decarli Valdová 2004). V souvislosti s odlišnými tématy, která jsou "vhodná" pro muže či ženu, Lakoff (1973) upozorňuje na problém

diskriminace žen např. prostřednictvím tématu rozlišování barev – žena by měla barvy rozlišovat, protože je to téma, které “náleží” jí a nepatří do “mužského” světa. Ženy jsou posléze viděny jako ty, kterým jsou přenechána pouze (z mužského pohledu) nedůležitá témata. Pokud se vyjádří k důležitým tématům, není jejich názor brán v potaz (Lakoff 1973).

Decarli Valdrová (2004) tvrdí, že dalším důležitým prvkem při posuzování rozdílnosti komunikace je sebejistota. Ženy nebývají při veřejném sdělování informací tolik sebejisté jako muži a to hned z několika důvodů. Ženy vzdělané ve svém oboru jsou méně zvány, aby se účastnily různých debat, a nemohou tedy získat potřebné zkušenosti, aby vystupovaly sebevědoměji. Další překážkou pro získání sebejistoty je skutečnost, že společnost bude vždy nahlížet na ženu jako na bytost, které, ač třeba říká to samé co muž, věří méně než zástupci opačného pohlaví. Žena při diskuzi téměř vždy zastává pozici, která se od ní očekává – mnoho se neprojevuje, usmívá se a udržuje poklidnou atmosféru hovoru. U žen se dále projevuje snížená schopnost prosadit se v řeči. Spíše se snaží zjišťovat názory ostatních, než aby samy hájily svou vlastní myšlenku (Decarli Valdrová 2004).

2.2.1.2 Míra hovornosti

Muži a ženy často mluví o tom, že komunikují na jiných „vlnových délkách“. Otázkou zůstává, proč ženy a muži komunikují v každodenních interakcích odlišným způsobem. Tannen (2006) zjistila, že muži obvykle bývají na veřejnosti hovornější a komunikativnější, zatímco žena nemá potřebu na sebe poutat pozornost tímto způsobem. Muž často bývá středem pozornosti na různých večírcích při vyprávění historek, přičemž o své ženě stejně mluví jako o té, co více mluví. “Její” čas totiž podle Tannen přichází doma, kde se role obrací – žena aktivně komunikuje a chce vše sdílet, muž se oproti tomu komunikace spíše zdržuje. Z pozorování vyplývá, že kdyby množství komunikace v domácnosti mělo

záviset pouze na mužích, je možné, že by celý den proběhl v naprostém tichu (Tannen, 2006).

Tyto protichůdnosti vyúsťují v to, že každé pohlaví popisuje to druhé jako „více hovornější“. Tannen (2006) tvrdí, že tento rozpor lze vyřešit, pokud si komunikaci rozdělíme na osobní a veřejnou – tzv. „mluvení v soukromí“ a „mluvení na veřejnosti“, nebo jinými slovy na „řeč vztahů“ a „řeč oznámení“ (Tannen 2006: 119). Pro ženy je komunikace způsobem, jak ustanovit vzájemné spojení, vyjednávat o vztazích a porovnávat zkušenosti. Ženy cítí nejsilnější spojení právě v rámci osobní domácí komunikace, nebo v prostředí, které jim jako domácí připadá. Muži oproti tomu používají komunikaci jako prostředek pro prokázání své nezávislosti a potvrzení své sociální pozice v hierarchickém systému. Aby tohoto dosáhli, musí projevit určité schopnosti a vědomosti, k čemuž jim napomáhá právě verbální komunikace (Tannen 2006).

Lidé si však často nejsou vědomi, že rozdíly v množství řeči způsobuje prostředí. Stereotyp, že ženy mluví více, proto i nadále v naší společnosti přetrvává. Podle Tannen (2006) funguje představa, že ženy jsou více vidět než muži a proto od nich společnost nepožaduje, aby také více mluvily. Jakékoli vyšší množství komunikace na veřejnosti se tedy zdá jako příliš mnoho. Tento fakt potvrzují průzkumy, které ukazují, že pokud v diskuzi muž i žena mluví po stejně dlouho dobu, osazenstvo vždy označí ženu jako tu, která mluvila víc. Přitom jsou to právě muži, kteří jsou hovornější, co se týče různých diskuzí a meetingů. Častěji vše komentují, nebojí se pokládat další doplňující otázky a i jejich promluvy jsou delší než u žen (Tannen, 2006).

Jako příklad takového genderového stereotypu souvisejícího s množstvím řeči je možné uvést výzkum James a Drakich (1993). Autorky upozorňují, že stereotypy pramení z odlišných kulturních očekávání týkajících se mužských a ženských schopností a že tato

očekávání způsobují rozdíly v tom, jak mluví ženy a jak muži. Podle nich je „*od žen více jak od mužů očekáváno, že budou mluvit za účelem prostého udržení uvolněné a plynulé interakce a že budou chtít ukázat dobrou vůli k ostatním. A je očekáváno, že budou mluvit o osobních pocitech a dalších socioemocionálních záležitostech, které jsou důležité pro mezilidské vztahy, více než muži*“ (James, Drakich 1993: 302). Stereotyp, že ženy mluví více, vychází především od mužů, kteří konverzaci mezi ženami, jež se vyznačuje především projevováním citů, považují za neúčinné a pouhé povídání. Emoční funkce ženské konverzace je vnímána jako ta méně důležitá v porovnání s věcnou „řečí mužů“. Muži proto podceňují sociální hodnotu ženské konverzace a myslí si, že ženy příliš mluví v situacích, kdy mluvení, podle mužů, není třeba (James, Drakich 1993).

2.2.2 Jazyková socializace

Ať už budeme pátrat po původu genderového rozlišení v minulosti či přítomnosti, vždy zjistíme, že jednu z nejdůležitějších rolí v oddělování mužů a žen hraje socializace. Již od narození se k nám nejen rodiče ale i širší okolí chová podle toho, zda jsme dívka či chlapec. Rodiče však podle Jarkovské (2004) nejsou jediným činitelem, který ovlivňuje vývoj dítěte, důležitou rolí mají také další příbuzní, škola, vrstevníci či média. Právě z důvodu široké kontroly okolím se dítě snaží do představ o „správném“ chlapci nebo „správné“ dívce zapadnout. Dělá to podle Jarkovské proto, že „*rozdělení na ženy a muže je jednou ze základních os, podle které se utváří sociální řád, který nám umožňuje orientaci ve společnosti*“ (Jarkovská 2004: 25).

Socializace má velký vliv také na jazyk, jehož „mužská“ či „ženská“ podoba je do velké míry určována vyrůstáním v dané společnosti. Sheldon mluví o tzv. „jazykové socializaci“, kterou popisuje jako proces, během něhož se děti učí používat jazyk takovým způsobem, který koresponduje s kulturními normami femininity a maskulinity (Sheldon

1993: 84). Jazyk je podle jejího názoru velmi vlivným nástrojem genderové socializace. Jazyk má hlavní vliv na to, jak se děti učí genderu a zároveň gender ovlivňuje způsob, jak děti používají jazyk ve svém každodenním životě (Sheldon 1993). Již malé dívky jsou podle Lakoff (1973) prostřednictvím jazyka udržovány na "svém" místě. Dívku, která mluví hrubě, neboli "jako kluk", společnost odsuzuje a napomíná. Dívky jsou odmala také učeny větší slušnosti než chlapci. Je na ně apelováno, aby mluvily jako malé dámy, s čímž poté souvisí absence výrazných sdělení v konverzaci⁷ (také Jarkovská 2004). Důležité je podle Tannen (2006) také to, jakou funkci má hovor pro jednotlivá pohlaví. Dívka je vedená k tomu, aby verbalizovala své myšlenky a pocity a sdílela je se svými nejbližšími, oproti tomu chlapec je od počátku učen myšlenky a pocity v osobní sféře neprojevat na venek. Chlapcům je naopak předkládáno, že aktivní komunikace na veřejnosti je způsob, jak dostat a udržet si pozornost. Z těchto faktů tedy plyne, že to, jak budeme jednat či komunikovat s ostatními, závisí především na tom, do jakého genderu nás společnost socializuje a co od nás poté očekává (Tannen 2006). Tento socializační proces, kdy jsou dívky učeny používat jazyk specifickým způsobem, přerůstá podle Lakoff (1973) ve vážný problém. Pokud dívka používá jazyk "správným" způsobem, není za to odměněna, je to použito jako záminka proti ní, aby bylo možné udržet jí v podřízené pozici⁸ (Lakoff, 1973).

2.2.3 Být "lady-like"

Jak jsem již uvedla, výrazný vliv na styl ženské mluvy má především socializace, jejímž prostřednictvím jsou dívky formovány. Dívkám je již od předškolního věku předkládáno, že by měly působit

⁷ př. „Zavřete dvěře.“ oproti „Můžete prosím zavřít dvěře?“ (Lakoff 1973).

⁸ dívka je zatracována, ať zvolí jakoukoli možnost – „*Pokud odmítne mluvit jako slečna, je zesměšněna a podrobena kritice z neženskosti; pokud se to naučí, je zesměšněna jako neschopná jasně myslet, neschopná být součástí seriózní diskuze: v určitém smyslu jako méně než plnohodnotný člověk. Tyto dvě volby, které žena má – být méně než ženou nebo být méně než člověkem – jsou velmi bolestivé*“ (Lakoff 1973:47).

spíše nenápadně a chovat se slušně. Na muže je apelováno, aby mluvili otevřeně. Muži mohou používat i hrubší výrazy, pokud by jich však použila žena, působilo by to nežensky (Decarli Valdřová 2004). A právě takový styl vyjadřování, který je obecným povědomím hodnocen jako "vhodný" pro dívky a ženy, odpovídá výrazu "lady-like". Tento pojem podle Decarli Valdřové označuje principy, kterých by se dívka měla podle společenských předpokladů držet při komunikaci či konverzaci. Mezi takové projevy můžeme zařadit třeba sílu či výšku hlasu, používání hrubých slov nebo užívání výrazů, které samy o sobě snižují ženinu hodnotu při diskuzi, např. „Jen bych doplnila, že...“ (Decarli Valdřová, 2004: 13).

Součástí "lady-like" verbálních prostředků jsou i výrazy, které v sobě zahrnují určitou spolupráci (např. pojďme, měli bychom). V souvislosti se světem dvou odlišných kultur (mužské a ženské) Thorne (2002) zdůrazňuje, že dívky a ženy tyto výrazy častěji používají, protože již od dětství jsou učeny, že musejí dávat najevo smysl pro kooperaci. Pokud se i přesto dívky dostanou do sporu mezi sebou, používají zmírněné či nepřímé formy konfliktu, jako například pomluvy. V případě, že se ale dostanou do konfliktu s chlapci, užívají hrubější verbální formy, zahrnující často i vulgární urážky, obvykle tolik "typické" pro muže. K charakteristice "lady-like" způsobů komunikace se vyjadřuje i Jarkovská (2009), která říká, že používáním "správných" slov či výrazů dochází k potvrzování té či oné genderové identity. Při svém výzkumu na základní škole zpozorovala, že chlapci se svým způsobem mluvy (např. hlučnost, vulgární slova) snaží minimalizovat viditelnost dívek a vytlačit je z hovoru. Dívky nemají jiné východisko než tlaku ze strany chlapců podlehnout, protože pokud by dívka reagovala v podobném "chlapeckém" stylu, nebylo by to dostatečně "lady-like". Na dívku, která by reagovala hrubě či agresivně, by bylo pohlíženo zcela negativně. Dívky se díky tomu nacházejí v těžší situaci než chlapci, jelikož ve společnosti silně funguje

genderové očekávání, že “skutečná“ dívka se rovná “slušná“ dívka. Tento princip se dá vypožorovat i v dospělosti, v rámci pracovních porad nebo diskuzí, kde jsou ženy utlačovány podobným způsobem (Jarkovská, 2009).

2.2.4 Lingvistické strategie

V předchozích kapitolách bylo již řečeno, že ženy užívají jazyk jiným způsobem než muži. V této části se budu věnovat způsobům mluvy, kterých ženy využívají při konverzaci s ostatními, aby zakryly vlastní soutěživost či snahu o sebeprosazení, vlastnosti jinak tolik “typické“ pro “mužský svět“. I když je možné v chování žen tyto lingvistické strategie vypožorovat, nelze říci, zda jich využívají zcela uvědoměle či nikoli. Tannen (1993) se věnuje lingvistickým strategiím, které na první pohled vypadají jako vyjádření solidarity, ale ve skutečnosti mohou být i vyjádřením moci (lze je využít oběma způsoby). Jako příklad takové strategie uvádí nepřímou. Nepřímé sdělení není jen znakem neschopnosti vznášet požadavky, ale i uměním tyto požadavky sdělit nepřímou cestou, tedy bez příkazu, což je spíše znakem moci než jejího nedostatku. V souvislosti s tímto příkladem Tannen upozorňuje na tzv. „relativitu lingvistických strategií“ (Tannen 1993: 173). Domnívá se, že strategie využívané při konverzaci nemusí vždy sloužit jednomu účelu, ke kterému se zdají na první pohled určené. Na povrch to tak může vypadat, ale v hloubce umožňují pravý opak (Tannen 1993).

Následující příklad lingvistické strategie je shrnutím z výzkumů týkajících se projevování genderu u předškolních dětí. Sheldon (1993) tvrdí, že dominantní dívky (na rozdíl od dominantních chlapců) jsou více zdvořilé než ty nedominantní. Zdvořilého jazyka využívají k tomu, aby zamaskovaly využívání síly při probíhajícím konfliktu. Tyto dominantní dívky se snaží, aby jejich kontrola ostatních nebyla viditelná. Chtějí se vyhnout zjevné hierarchii, jelikož jsou genderovými předpoklady nuceny omezovat své sebeprosazování (Sheldon 1993). Další podobnou

lingvistickou strategií je tzv. „double-voice style“ (Thorne 2002: 298). Thorne ukazuje jak tohoto prostředku využívají dívky k zamaskování svého sebeprosazení se v rámci orientace na vztahy a skupinovou harmonii. V interakcích s druhými se dívky snaží vyhnout zjevným konfliktům a hierarchii, ale právě toto vede ke skutečnosti, že se vše (konflikty, agresivita...) skrývá pod povrchem. Dívky využívají tohoto konverzačního stylu, protože jsou společností a jejími genderovými předpoklady nuceny, aby se jevíly jako hodnostářské a snažící se o harmonii. Komunikace a sociální interakce může tedy být podle Thorne (2002) kooperační a soutěživá i sebeprosazující se a rovnostářská zároveň, jelikož tyto vlastnosti nejsou ostře rozděleny podle genderu. Není to tedy tak, že dívky se nechovají a nemluví konfliktně a agresivně, protože takové nejsou. Také využívají těchto prostředků, ale nedělají to zjevným způsobem, protože to od nich společnost nepožaduje a neočekává (Thorne, 2002).

V souvislosti se stereotypem, že dívky by se měly v konverzaci snažit spíše o skupinovou harmonii než vyvolávat konflikty, si můžeme všimnout další lingvistické strategie. Eckert (1993) popisuje, že nejen v chlapecké, ale také v každé dívčí skupině je vyjednáváno, co je „správné“, tedy určité normy, které je třeba dodržovat. A právě v případě, kdy dívky v interakcích působí nesoutěživě, projevují pochopení a snaží se skrytě řešit konflikty, si můžeme všimnout, že je to vlastně „jejich“ forma soutěže. Dívky usilují také o to, aby se ostatním jevíly sympatické, proto nemohou soutěžit otevřeně. To se podle Eckert se týká hlavně školního prostředí, které je již ve své podstatě soutěživé (Eckert 1993). Kapitola týkající se lingvistických strategií poukazuje tedy na to, že ženy se jen nemusí přizpůsobovat očekáváním, která na ně klade společnost, ale mohou těchto očekávání také „využít“ pro svůj prospěch. Tato kapitola byla záměrně zařazena až na samotný závěr, jelikož se domnívám, že

prostřednictvím zvolené metodologie, jež bude popsána v následující kapitole, bude možné podobné lingvistické strategie odhalit.

3 METODOLOGIE

V teoretické části jsme se dozvěděli, že gender jako princip výrazně ovlivňuje to, jak jsou ženy a muži vnímáni. Ve společnosti stále silně fungují genderové stereotypy, které zasahují do mnoha oblastí, jako je například sexualita, pohyb nebo jazyk. Abych mohla ukázat fungování těchto stereotypů, rozhodla jsem se detailněji zaměřit na očekávání, která jsou spojená s “ženskou” mluvou. Z tohoto zaměření vyplývá hlavní výzkumná otázka práce, které pomůže odhalit fungování genderových stereotypů týkajících se verbální komunikace: Jaká očekávání, jež klade společnost na verbální projev dívek, vnímají dnešní mladí lidé? Doplňující otázkou tedy je, zda dívky i v dnešní době, která apeluje na rovnost pohlaví, mohou vnímat určité normy ohledně jejich vyjadřování. A pokud ano, zda dodržují “správné” způsoby komunikace (typické pro “slušné” dívky), které od nich společnost očekává – chovají se stále tzv. “lady-like“?

Výzkum byl založen na interpretativním přístupu, který říká, že význam a relevance sociálních jevů jsou vytvářeny samotnými konverzačními partnery/kami v závislosti na konkrétní situaci a jazyce. Je to právě interpretativní přístup, který nám umožní, jak říká Petrussek, nahlédnout do života reálného člověka „*v jeho každodennosti, v jeho reálných životních činnostech, v jeho prožívání a každodenním tvoření a objevování sociálního světa*“ (Petrusek 1993:18).

3.1 Metoda

Pro svou bakalářskou práci jsem se rozhodla využít postupů kvantitativních i kvalitativních metod, tzv. mixed methods. Výhodou kombinací těchto metod jsou výsledky obohacené takovým způsobem, který jedna metoda nemůže poskytnout. Zároveň je možné dojít k většímu porozumění danému fenoménu skrze odlišné perspektivy (Creswell 2009). Každá z metod přispěla do výzkumu důležitým dílem,

větší důraz byl však kladen na kvalitativní informace. Součástí mého výzkumu jsou tedy dotazníky a polostrukturované rozhovory. Existují dva hlavní důvody, proč jsem se rozhodla využít právě mixed methods. Zaprvé jsem si pomocí dotazníků, které byly distribuovány před prováděním rozhovorů, vytvořila lepší představu o daném sociálním prostředí a ujasnila si jednotlivá témata, kterým se chci při rozhovorech věnovat (dotazníky mi tedy pomohly vytvořit strukturu rozhovorů). Zadruhé mi dotazníky, spolu s literaturou, posloužily pro triangulaci dat z rozhovorů. Zároveň můžu říci, že navázat hned v počátku rozhovoru na dotazník, který již respondent/ka předtím vyplnil/a, značně "prolomilo ledy". Respondent/ka tedy věděl/a, o jakém tématu budeme hovořit a v jakém jeho rámci se budeme pohybovat.

3.1.1 Výzkumný vzorek

Prvním krokem byla distribuce dotazníků mezi respondenty/ky, kteří/ré byli/y již při vyplňování dotazníku vyzváni/y, aby mi do něj vepsali/y svou emailovou adresu, pokud by měli/y zájem se mnou na dané téma dále hovořit. Po analýze dotazníků jsem tedy kontaktovala ty respondenty/ky, kteří/ré mi na sebe zanechali/y kontakt a jejichž odpovědi mě nejvíce zaujaly.

Výzkumným vzorkem byli mladí lidé ve věku 16 – 24 let, přičemž jsem se zaměřila na studenty/ky středních a vysokých škol. Výzkum byl prováděn v Plzni během školního roku 2011/2012. Střední školy jsem se rozhodla rozdělit na dvě kategorie: gymnázia a střední odborné školy zakončené maturitou. Náhodným výběrem ze seznamu škol bylo v kategorii gymnázií pracováno s Církevním gymnáziem a v kategorii středních odborných škol se Střední průmyslovou školou stavební. V obou školách byl prostřednictvím zástupců/kyň ředitele získán písemný souhlas s prováděním výzkumu, jelikož distribuce dotazníků probíhala v rámci vyučovacích hodin. Výzkumu se tedy zúčastnilo 28 studentů/ek z Církevního gymnázia (septima) a 24 studentů/ek se Střední průmyslové

školy stavební (2. ročník). Byly vybrány ty třídy, které spadaly do věkového rozmezí a měly v den distribuce dotazníků hodinu základů společenských věd či jiného společenskovědního předmětu. V případě vysoké školy, kterou byla plzeňská ZČU, nebyl získáván písemný souhlas od vedení školy a distribuce dotazníků probíhala méně organizovaně. Výzkumu se zúčastnilo 48 studentů/ek, kteří/ré byli/y vybráni/y nahodile. Hlavním kritériem byl věk, vedlejší kritériem bylo, aby všichni/všechny respondenti/ky nebyli/y studenty/kami Filozofické fakulty. Snažila jsem se tedy o distribuci dotazníků i na jiných fakultách (ekonomická, právnická, pedagogická), aby výsledky nebyly příliš homogenní z hlediska typu vzdělání. Počet dívek a chlapců nebyl při distribuci dotazníků nijak korigován. To, zda je respondent/ka dívka či chlapec, však bylo zohledněno při výběru konverzačních partnerů/ek pro rozhovory⁹.

3.1.2. Hypotézy a operacionalizace

Hypotéza č.1: Verbální projevy dívek podléhají větší kontrole okolí než verbální projevy chlapců. Okolím, které verbální projev dívek kontroluje, mám na mysli rodinu, vrstevníky či určitý, blíže těžko specifikovatelný, společenský tlak.

Hypotéza č.2: Stále převládá dojem, že chlapci častěji používají sprostá slova než dívky. Zde jde o zkoumání jednoho z nejsilnějších předsudků ohledně genderových aspektů komunikace. Slovem častěji se nemyslí faktický počet, je důležitý spíše dojem respondenta/ky.

Hypotéza č.3: Chlapci podléhají genderovým stereotypům více než dívky. Genderovými stereotypy jsou v tomto případě myšleny vlastnosti, které jsou podle předsudků přiřazovány ženě nebo muži jako "jí/jemu vlastní", bez ohledu na skutečnou povahu.

⁹ Respondenty (popř. respondentkami) jsou nazýváni ti, kteří vyplňovali dotazníky, konverzačními partnery (popř. partnerkami) ti, kteří se účastnili rozhovorů.

Ověření hypotéz pomocí konkrétních otázek z dotazníku je součástí empirické části.

3.1.2.1 Dotazníky

Jak již bylo výše zmíněno, dotazníky byly distribuovány mezi 100 studentů/ek středních a vysokých škol v Plzni. Dotazník¹⁰ se skládal z deseti uzavřených otázek, dvou otevřených otázek a z jednoho sémantického diferenciálu. Tvorba samotného dotazníku, který měl napomoci zjistit, zda stále přetrvávají stereotypy ohledně dívčí mluvy a dívek obecně, vycházela z operacionalizace a probíhala podle tří zásad: zaprvé se formulace otázek odvíjela od genderových stereotypů, které panují v naší společnosti (viz. Jarkovská (2004, 2009), Tannen (2006), Thorne (2002) aj.); zadruhé byly některé otázky inspirovány zásadami ženské mluvy podle Robin Lakoff (1973); zatřetí tvorba sémantického diferenciálu vyplývala z doporučení Miroslava Dismana (2002), jak lze nejlépe zkoumat stereotypní představy. Studenti/ky středních škol měli/y na vyplnění dotazníku omezený časový prostor (cca patnáct minut), studenti/ky vysokých škol byli/y limitováni/y nejčastěji dvacetiminutovou pauzou mezi přednáškami.

3.1.3 Rozhovory

V rámci výzkumu bylo provedeno 12 polostrukturovaných rozhovorů s 6 konverzačními partnerkami a 6 konverzačními partnery, přičemž 6 konverzačních partnerů/ek bylo ze střední školy a 6 z vysoké školy. Snažila jsem se, aby rozložení dívek/chlapců a středo/vysokoškoláků bylo co nejvíce rovnoměrné. Jak již bylo naznačeno, konverzační partneři/rky byli/y vybíráni/y na základě jejich zájmu (tzn. poskytnutí emailové adresy) zúčastnit se následného rozhovoru. Je třeba říci, že nebyli/y kontaktováni/y všichni/všechny, kteří/ré v dotaznících avizovali/y možnou účast na rozhovorech. Výběr

¹⁰ Dotazník je přiložen v příloze č. 3

konkrétních konverzačních partnerů/ek tedy spočíval na mé volbě, která byla ve většině případů ovlivněna výpověďmi konverzačního partnera/ky v dotaznících. Orientovala jsem se na z mého pohledu zajímavé odpovědi, které jsem si chtěla nechat konkrétně dovysvětlit. Částečná strukturace rozhovorů byla dána dotazníkem, který konverzační partner/ka vyplnil/a cca tři měsíce před rozhovorem, kdy probíhala distribuce dotazníků. Otázky z dotazníku tedy vždy posloužily pro obecnou strukturu vedení rozhovoru, ale byly doplňovány mými připravenými rozšiřujícími otázkami (v návaznosti na literaturu) či otázkami, které vyvstaly při konverzaci s konkrétním konverzačním partnerem/kou. Před samotným rozhovorem byl konverzačním partnerům/kám sdělen účel výzkumu a byli/y požádáni/y o ústní informovaný souhlas s použitím jimi sdělených informací v této bakalářské práci. Rozhovory byly prováděny v Plzni na místě, které si určil/a konverzační partner/ka a byly nahrávány na diktafon. Rozhovory mi umožnily získat hlavní zjištění výzkumu, která byla poté doplněna o data získaná z dotazníkového šetření.

3.2 Způsob analýzy dat

Jak vyplývá z metod, které byly využity v této práci, samotná analýza má dvě části. Nejprve byla kvantitativním způsobem, prostřednictvím programu MS Excel, zanalyzována data z dotazníků. Výsledky byly poté rozděleny do tematických celků, které napomohly k přípravě otázek pro rozhovory. Data z rozhovorů byla podrobena kvalitativní tematické analýze, která mi umožnila kódovat získané informace podle uvažování a výpovědí konverzačních partnerů/ek. Ke kvalitativní analýze dat jsem nevyužila žádný počítačový software, ale rozhodla jsem se spolehnout se na opakované a pečlivé pročitání rozhovorů a na metodu "nůžky a papír", která mi byla v rámci tohoto výzkumu intuitivně nejbližší. Na závěr byly tematické okruhy z dotazníků i rozhovorů propojeny, aby utvořily konzistentní přehled o výzkumu.

3.3 Etické aspekty

Respondentům/kám i konverzačním partnerům/kám bylo sděleno, že jejich data budou anonymizována takovým způsobem, aby nebylo možné dohledat konkrétní osobu, a že mají možnost nahlédnout do přepisů jejich rozhovorů a případně vyškrtnout či opravit některé informace. Zároveň byli/y všichni/všechny upozorněni/y, že jim bude umožněn přístup k obhájené bakalářské práci.

3.4. Limity práce

Jsem si vědoma existujících limitů tohoto výzkumu. Jedním z nich může být nahodilé distribuování dotazníků na vysokých školách. Dotazníky nebyly distribuovány do konkrétních předem vybraných tříd tak, jak tomu tak bylo v případě středních škol, a respondenti/ky nebyli/y vybíráni/y podle explicitních pravidel. Výzkum tedy rozhodně neaspiruje na reprezentativnost. Dalším omezením mohlo být využití pouze rozhovorů v kvalitativní části výzkumu. Pokud by bylo zapojeno i zúčastněné pozorování, výpovědi konverzačních partnerů/ek by mohly být ověřeny v realitě.

4 VÝSLEDKY, INTERPRETACE DAT

Jelikož jsem při výzkumu využívala postupů mixed methods, jsou výsledky z něj propojeny. Důraz je ovšem kladen na kvalitativní zjištění. Nejprve uvádím data získaná z dotazníkového šetření, které se vztahují k hypotézám, po nich následuje výčet několika dalších kvantitativních zjištění, která považuji za důležitá. V dalších kapitolách tematicky rozdělím výsledky z výzkumu. Toto tematické rozdělení vychází ze strukturace rozhovorů a je doplněno o související informace z dotazníkového šetření. Prezentace výsledků je zároveň propojena s teoretickou částí práce.

4.1 Prezentace zjištění z dotazníků

V závislosti na předem stanovených hypotézách byl vytvořen dotazník, jehož konkrétní otázky vedly k potvrzení či vyvrácení hypotéz. První hypotéza, která zjišťovala, zda verbální projevy dívek podléhají větší kontrole okolí než verbální projevy chlapců, byla ověřena prostřednictvím uzavřených dotazníkových otázek¹¹ č.1, č.3 a č.4. Že je otázka č.1, která zjišťovala, zda jsou respondenti/ky napomínáni/y rodiči, když mluví sprostě, důležitá pro potvrzení či vyvrácení první hypotézy se projevilo při zohlednění pohlaví respondenta/ky. Obecně jsem se tedy zaměřila na to, jaký panuje názor na sprosté verbální projevy u dívek. Co se týče otázky č.1 (viz Tabulka č.1), chlapci byli se strany rodičů napomínáni za sprosté vyjadřování téměř stejně jako dívky. Chlapci dokonce častěji než dívky vyjadřovali názor, že před rodiči sprostě nemluví. Tyto informace nepodporují tvrzení, že dívky by musely svou mluvu, v tomto případě před rodiči, více hlídat než chlapci.

U otázek č.3, jak by se měla vyjadřovat dívka, a č.4, jaké pohlaví si musí dávat větší pozor na sprostou mluvu, je však situace jiná (viz. Tabulka č.1). Více jak dvě třetiny respondentů/ek potvrdili/y nějakou

¹¹ Dotazník je přiložen v příloze č. 3.

formu kontroly dívčího projevu. Dívky dvakrát častěji než chlapci volily možnost, že dívka by vulgárně neměla mluvit vůbec. Žádná z dívek také nezvolila možnost, že dívky mohou běžně používat vulgární slova, nicméně 7% chlapců to považuje za možné. Tato zjištění lze interpretovat jako formu kontroly verbálního projevu dívek, která je činěna hlavně ze stran dívek samotných. Jelikož z této otázky jasně nevyplývá, či verbální projevy podléhají větší kontrole okolí (je směřována pouze na dívčí projev), byla první hypotéza doplněna také výsledky z otázky č.4. Zde se ukázalo, že 70% respondentů/ek, je toho názoru, že obě pohlaví by si měla dávat stejně pozor na svou sprostou mluvu. Je tedy možné říct, že kdyby otázka č.3 byla směřována na verbální projev chlapců, její výsledky by byly podobné jako v případě dívek. Důležité je však zmínit ještě to, že u otázky č.4 dvakrát více chlapců než dívek souhlasilo s tím, že dívky by měly být ty, které si musí dávat větší pozor na sprostou mluvu. Toto zjištění je částečně v rozporu s otázkou č.3, kdy kontrola dívčího projevu byla patrná spíše ze strany dívek samotných. I přes již zmíněných 70% respondentů/ek, kteří/ré neviděli/y rozdíl v tom, jaké pohlaví by si mělo více hlídat svůj verbální projev, je možné potvrdit tuto hypotézu. Větší kontrola dívčího projevu byla patrná hlavně z otázky č.4, kdy ani jeden/jedna respondent/ka nezvolil/a možnost, že větší pozor na sprostou mluvu by si měli dávat chlapci, zatímco větší důraz na hlídání dívčího projevu potvrdila čtvrtina respondentů/ek.

Tabulka č. 1: Výsledky dotazníkových otázek č.1, 3 a 4

Otázka č.1 Napomínají vás rodiče, když mluvíte sprostě?

	ano	ano, ale jen když tak mluvím na veřejnosti	ne	před rodiči sprostě nemluvím
dívky	42%	18%	24%	16%
chlapci	39%	14%	21%	27%

Otázka č. 3 Jak by se podle vás měla vyjadřovat dívka?

	měla by používat co nejméně vulgárních slov	neměla by vulgárně mluvit vůbec	záleží to jen na ní	může běžně používat vulgární slova
dívky	46%	22%	33%	0%
chlapci	55%	11%	30%	7%

Otázka č. 4 Kdo si podle vás musí dávat větší pozor na to, jestli nemluví sprostě?

	dívky	chlapci	nevím	obě pohlaví by si měla dávat pozor stejně
dívky	16%	0%	2%	82%
chlapci	34%	0%	9%	57%

Zda mezi mladými lidmi stále převládá dojem, že chlapci častěji používají sprostá slova než dívky, bylo zjišťováno prostřednictvím druhé hypotézy. Toto hypotézu jsem ověřovala skrze jednu uzavřenou otázku č.2, která zjišťovala názor respondentů/ek na používání stejných výrazů v mluvě chlapců a dívek, a jednu otevřenou otázku č. 13 týkající se rozdílů mezi mluvou chlapců a dívek. I když otázka č.2 nebyla cílena přímo na sprostá slova, nelze si nevšimnout, že více než polovina respondentů/ek identifikovala rozdíly v mluvě chlapců a dívek. U otevřené otázky č.13 se naskytl větší prostor pro prezentaci vlastních konkrétních názorů. Nejčastějším zmiňovaným rozdílem byla sprostá mluva a hrubé vyjadřování (71%), která je podle respondentů/ek stále spíše doménou chlapců. Dalšími rozdíly, které se nejčastěji objevovaly, byly větší přímot a upřímnost výpovědí chlapců, rozdílnost témat či větší promyšlení výpovědí u dívek. Je však nutno dodat, že mnoho respondentů/ek před vyjmenováním rozdílů uvedlo, že rozdíly v mluvě chlapců a dívek se v dnešní době často stírají. Tento fakt však neodporuje tomu, že

respondenti/ky jsou stále schopni/y určité rozdíly, hlavně v případě sprosté mluvy, identifikovat, a potvrzuje tak tuto hypotézu.

Třetí hypotéza se soustředila na větší tendenci podléhat genderovým stereotypům, která by měla být u chlapců silnější než u dívek. Genderové stereotypy bylo možné identifikovat prostřednictvím uzavřených otázek č.4 a č.10 a hlavně skrze sémantický diferenciál, který umožnil jasné rozlišení názorů respondentů/ek na stereotypní/nestereotypní. Jak již bylo řečeno v souvislosti s otázkou č.4 (viz Tabulka č.1), dvakrát více chlapců než dívek souhlasilo s tím, že dívky by měly být ty, které si musí dávat větší pozor na sprostou mluvu. Převážná většina dívek zároveň uvedla, že svou mluvu by si měla obě pohlaví hlídat stejně. Stejný názor však sdílela jen slabá nadpoloviční většina chlapců. Tato zjištění by naznačovala více stereotypní uvažování u chlapců. Stejně náznaky jsou patrné u otázky č.10 týkající se výbuchů vzteku, které Lakoff (1973) definuje jako stereotypně vztahované k chlapcům. I v této otázce se dívky ukázaly jako ty méně stereotypní (viz Tabulka č.2). Devět dívek z deseti uvedlo, že výbušnost povahy je ovlivněná konkrétním člověkem. K tomuto tvrzení se přikláněly i dvě třetiny chlapců. Zbývající třetina chlapců však inklinovala k možnosti, že výbuchy vzteku jsou běžnější u chlapců, což opět odpovídá stereotypním představám. V případě sémantického diferenciálu se zjištění zprvu zdánlivě odchyľují od předchozích, ve výsledku se však neliší a potvrzují tak, že myšlení chlapců je více stereotypní. Vyhodnocení sémantického diferenciálu mělo tři kategorie: podporuje stereotypy (označeno více "typických" ženských vlastností), nepodporuje stereotypy (označeno více "atypických" ženských vlastností), nevyhraněný/na (ženské "typické" i "atypické" vlastnosti zastoupeny rovnoměrně). Podporu genderových stereotypů bylo možné identifikovat ve shodné míře u dívek i chlapců. Oproti tomu však dívky téměř dvakrát častěji než chlapci označovaly

“atypické“ ženské vlastnosti a chlapci byli spíše nevyhranění v porovnání s dívkami. Ze všech těchto výsledků je možné potvrdit i třetí hypotézu.

Tabulka č. 2: Výsledky dotazníkové otázky č.10 a sémantického diferenciálu

Otázka č. 10 U koho vám přijdou běžnější výbuchy vzteku?

	u dívek	u chlapců	nevím	to záleží na konkrétním člověku
dívky	2%	9%	0%	89%
chlapci	5%	30%	5%	61%

Sémantický diferenciál

	podporuje stereotypy	nepodporuje stereotypy	nevyhraněný/nevyhraněná
dívky	56%	35%	9%
chlapci	57%	20%	23%

Kromě dat vztahujících se přímo k hypotézám vyplynulo z dotazníkového šetření ještě několik zajímavých zjištění. Důležitou částí dotazníku byla otevřená otázka týkající se představy o slušné dívce. Jelikož tato otázka byla v závěru dotazníku a respondenti/ky předtím odpovídali/y na otázky týkající se dívčí mluvy, často se zde objevovalo, že taková dívka by hlavně měla být milá a jemná, neměla by mluvit vulgárně a být drzá, popřípadě že by neměla mluvit příliš nebo když to není nutné. Dále se zde vyskytovaly odpovědi související s jejím chováním, například že by se měla umět chovat ve společnosti, neměla by manipulovat s ostatními, měla by si vážit autorit, či negativně vymezující se věty typu „neměla by se chovat jako kluk“ (respondent,

18¹²). Další kategorií byly výpovědi spojované se vzhledem a sexualitou. Podle těchto respondentů/ek by “slušná dívka“ neměla být promiskuitní, měla by být upravená a dbát svůj na účes či oblečení. Nové kategorie se objevily v odpovědích studentů/ek vysokých škol, kteří/ré zdůrazňovali/y, že taková dívka by měla dodržovat morální zásady, splňovat očekávání společnosti či naopak chovat se dle vlastního uvážení. V souvislosti s naplňováním určitých společenských očekávání, která jsou na dívku kladena, byla velmi zajímavá odpověď jednoho respondenta, který napsal, že *„slušná dívka by se měla chovat podle společenských očekávání. Sama za sebe by se však chovala jinak“* (respondent, 22). Toto je velmi dobrý příklad toho, jak společenská očekávání formují naše chování. Zároveň si zde můžeme všimnout určitého rozporu ve vlastní konceptualizaci individuality. Je otázkou, čemu přikládáme větší význam a podle čeho se řídíme – vlastním jednáním sám/a za sebe nebo naplňováním společenských očekávání?

Na první pohled se tak může zdát, že odpovědi respondentů/ek jsou plné předsudků a stereotypního uvažování. Tak jednoznačné to však není. Několik respondentů/ek uvedlo, že pojem “slušná dívka“ je dnes již zastaralý a nefunkční a asociuje pro respondenty pouze typ tzv. “domácí puťky“, tedy někoho, kdo v dnešní době už neexistuje. Někteří/ré další respondenti/ky na otázku zjišťující charakteristiky “slušné dívky“ odpověděli/y, že není rozdíl mezi slušnou dívkou a slušným chlapcem. Že pokud nějaká kritéria existují, tak jsou stejná pro obě pohlaví. U několika málo respondentů/ek bylo patrné, že ta “správná“ dívka by měla mít určitou schopnost balancovat na hranici slušnosti. Toto tvrzení nejlépe uvádí následující příklad: *„Být svá, ale nikoho neurážet, být milá, ale ne vlezlá, mít svou hrdost ale nebýt namyšlená“* (respondentka, 21). Jak důležitá je schopnost najít “zlatou střední cestu“ si můžeme všimnout v souvislosti se sexualitou (Orenstein 1997) i s jazykem (Lakoff 1973).

¹² Čísla v závorkách u citací respondentů/ek či konverzačních partnerů/ek označují jejich věk.

Zde, stejně jako v předchozím odstavci, můžeme vidět určitou ambivalence, která je však pravděpodobně více uvědomělá. Dívky jsou si vědomy existence dvou rozporných perspektiv, mezi kterými se snaží balancovat.

Jelikož bylo možné výsledky rozdělit nejen na chlapce a dívky ale také na studenty/ky středních a vysokých škol, chtěla bych zde uvést několik příkladů, kdy věk a jiná forma vzdělávání hrály svou roli. U studentů/ek středních škol se častěji vyskytovaly nevyhraněné odpovědi typu „nevím“ či „spíše ano/ne“. Dále u nich bylo více patrné stereotypní uvažování, kdy se častěji než studenti/ky vysokých škol uchýlovali/y ke konkrétnímu označení daného pohlaví v otázce, kde tato odpověď odpovídala genderovým stereotypům. Jako příklad si lze uvést výsledky ze sémantického diferenciálu. Stereotypy zde podpořilo 68% studentů/ek středních škol oproti 43% studentům/kám vysokých škol. Domnívám se, že tato zjištění je možné přičíst odlišnému vzdělávacímu systému, který panuje na vysokých školách. Studenti/ky jsou zde učeni/y projevovat jasně své názory a zároveň získávají přístup k rozmanitějším informacím, než které jim mohly dříve poskytnout středoškolské osnovy.

Po přehledu nejdůležitějších zjištění z dotazníkového šetření bude následující analytická část rozdělena do několika tematických okruhů. Tyto vybrané okruhy vycházejí převážně z polostrukturovaných rozhovorů s konverzačními partnery/kami, výsledky z nich jsou však souvisle propojovány s informacemi z dotazníkového šetření. Stěžejním tématem této práce, které se prolíná všemi jejími částmi, jsou společenská očekávání. Soustředila jsem se převážně na očekávání spojená s verbálními projevy dívek. Pro jejich pochopení je ale zcela jistě nutné zaměřit se i na verbální projevy chlapců, jelikož vzájemně se ovlivňující dichotomie „typicky“ mužského a ženského jsou stále přítomny. Právě proto je téma společenských očekávání zastřešující pro všechna další témata.

4.2 Očekáváníí spojená s verbálním projevem

Ze všech rozhovorů je patrné, že konverzační partneři/rky vnímají očekáváníí, která klade společnost na jejich verbální projev. Ačkoli nejsou schopni/y identifikovat konkrétního původce těchto očekáváníí, jsou si všichni/všechny vědomi/y jakéhosi tlaku, který je na ně vyvíjen. Toto vědomí bylo patrné i v dotazníkovém šetření, z něhož vyplynulo, že očekáváníí ohledně verbálního projevu jsou v myslích mladých lidí přítomna. Ani respondenti/ky však nepsali/y o konkrétní osobě či instituci, která by na ně kladla očekáváníí ohledně jejich mluvy. Hlubší pohled získaný prostřednictvím rozhovorů umožnil zjistit, že neznámý původce těchto očekáváníí bývá konverzačními partnery/kami často pojmenováván jako společnost, okolí či ostatní. V souvislosti s myšlenkami Goffmana (1999) a s názory respondentů/ek i konverzačních partnerů/ek je velmi pravděpodobné, že kdyby respondenti/ky i konverzační partneři/rky takováto očekáváníí nevnímali/y, jejich chování a vystupování by bylo jiné. Neidentifikovatelné vynuocování určitého “správného“ chování popsala jedna konverzační partnerka následovně:

„To je taková vyšší moc. Člověk by se kolikrát často zachoval úplně jinak a pak si řekne: no, co na to řeknou ostatní?“ (žena, 21)

Očekáváníí spojená s verbálním projevem jsou kladena na chlapce i na dívky. Někteří konverzační partneři/rky vypověděli/y, že z pohledu okolí je neadekvátní, když chlapec ve svém projevu využívá například příliš mnoho zdobnělin či když vyjadřuje emoce více, než je očekáváno. Při celkovém náhledu na všechny rozhovory i výsledky z dotazníků však bylo patrné, že z pohledů respondentů/ek a konverzačních partnerů/ek jsou vyšší nároky kladeny rozhodně na dívky. Dívky jsou stále vnímány jako ty, které by si měly svůj verbální projev více hlídat, což koresponduje například se zjištěními Lakoff (1973) nebo Jarkovské (2004). Konverzační partneři/rky ale často zdůrazňovali/y, že tato rozdílná očekáváníí nejsou součástí jejich osobního názoru, že je to spíše jakýsi stereotyp

zakořeněný ve společnosti. Po otázce související s očekáváním ohledně verbálního projevu “slušné“ dívky vždy následovala otázka, zda jsou tato kritéria podle názoru konverzačních partnerů/ek jiná pro “slušného“ chlapce. Všichni konverzační partneři/rky odpověděli/y že ne. Nicméně i přes jejich zjevné rovnoprávné smýšlení byli/y schopni/y odlišná očekávání společnosti rozpoznat, což je dobře patrné například v těchto citacích:

„Z mého konkrétního pohledu je tohle jakoby jedno, ale myslím si že jako ve společnosti to ještě jedno úplně není.“ (muž, 22)

„Jako myslím si že to okolí pořád inklinuje k tomu že holky by si měly dávat víc pozor na pusu.“ (žena, 22)

Ačkoli se konverzační partneři/rky ke stereotypům přímo nehlásí, jsou schopni/y je identifikovat. Tento protiklad se prolíná celým výzkumem. Podobného mechanismu si můžeme všimnout i u výsledků z dotazníkového šetření, například u vnímání rozdílné mluvy chlapců a dívek (str. 21). Respondenti/ky v mnoha případech uvádějí, že v dnešní době se rozdíly v mluvě stírají, přesto jsou však schopni/y konkretizovat určité mluvní chování platné spíše pro chlapce nebo spíše pro dívky. Stejného jednání se dopouštěli/y i konverzační partneři/rky. Většina konverzačních partnerů/ek byla schopna identifikovat genderové stereotypy, jichž si byla plně vědoma, ale velmi důrazně se vymezovala vůči tomu, že by se s takovýmto stereotypním rozdělováním ztotožňovala. Mohlo tomu tak být proto, že konverzační partneři/rky nechtěli/y, abych se jako výzkumnice domnívala, že oni/y jsou zrovna ti/y stereotypně uvažující. Dalším důvodem tohoto rozporu mohl být fakt, že stále žijeme v genderově separovaném světě, ve kterém jsou však postupně prosazovány ideje rovnoprávnosti mužů a žen. Domnívám se, že právě toto uvědomování si stereotypů, ač není součástí osobního názoru, je velmi problematické. I když se člověk snaží o rovnoprávné smýšlení, ze

všech stran na něj útočí tato stereotypní očekávání, jež nelze ignorovat a která ovlivňují jeho chování.

Při pátrání po rozdílných očekáváních spojených s verbálním projevem, nelze opomenout v rozhovorech často zmiňované třídní rozdělení, které také podle konverzačních partnerů/ek ovlivňuje styl mluvy. U otázky týkající se rozdílného stylu mluvy chlapců a dívek někteří konverzační partneři/rky uvedli/y, že rozdíl není jen v mluvě chlapců a dívek, ale například v mluvě lidí s rozdílným stupněm vzdělání (učiliště versus vysoká škola) či s rozdílnou pracovní pozicí (pracovník/nice u pásu versus manažer/ka). Je tedy zřejmé, že gender sám o sobě neurčuje identitu jedince. Nelze tedy říci, že ženy či muži by byli nějakou homogenní skupinou, u které by bylo možné identifikovat přesně rozdílné vlastnosti. Rozdíly se vyskytují i v rámci jednotlivých skupin a my si musíme být vědomi, že dochází k prolínání jednotlivých sociálních kategorií (v tomto případě třídy a genderu), které jsou vzájemně neoddělitelné – princip intersekcionality (Kolářová, 2009).

4.3 Vulgarismy

Téma používání vulgarismů se prolínalo všemi rozhovory a bylo i stěžejní součástí dotazníkového šetření. Toto téma bylo pro konverzační partnery/ky snadno uchopitelné. Vždy se k němu uměli/y jednoznačně vyjádřit a často ho využívali/y pro sdělování názorných příkladů, což vypovídá o rostoucím pronikání vulgarismů do hovorové češtiny. Jedním z velmi zajímavých zjištění z dotazníků, které bylo využito při následných rozhovorech, bylo rozdílné používání vulgarismů. U otázky ohledně rozdílů v dívčí a chlapecké komunikaci dva respondenti napsali, že dnes nevidí rozdíl v množství používaných sprostých slov, které je podle nich stejné u chlapců i u dívek. Rozdíl však viděli v porovnání mírnějších a hrubších sprostých slov. Používání mírnějších sprostých slov (např. vole, prdel) vnímali jako standart pro obě pohlaví. Hrubější sprostá slova, jejichž příklady se týkaly hlavně vulgárních slov spojovaných se

sexuálním aktem, dávali do souvislosti hlavně s projevem chlapců. Z těchto výpovědí je tedy zřejmé, že rozdíly v mluvě dále existují, jen se v souvislosti se současnou společností posouvají jiným směrem. Jak tuto vnitřní nuanci komunikace, která z počátku výzkumu nebyla předpokládána, vnímají konverzační partneři/rky, je ukázáno v následujících odstavcích.

Při obecné otázce na rozdílné množství vulgarismů v mluvě chlapců a dívek konverzační partneři/rky ve většině případů odpovídali/y, že rozdíly se v dnešní době téměř stírají. Příliš sprostých slov v mluvě identifikovali/y jako problém u chlapců i u dívek. Zdůrazňovali/y, že nastává určitý posun oproti například generaci jejich rodičů, kdy byla sprostá mluva u dívek tolerována mnohem méně. Z jejich výpovědí však bylo patrné, že u chlapců je takovýto projev stále více tolerován – společností i jimi samotnými. Mnohem větší rozdíly však vnímali/y při uvedení příkladu mírnějších a hrubších sprostých slov. Převládal názor, že je vždy stále více zarážející, pokud hrubší vulgarismy použije dívka. Nebylo tomu tak, že by taková dívka byla například vyloučena z kolektivu nebo že by byla ostatními napomenuta. Taková hrubší slova byla vnímána jako ta, která se k dívce stále “hodí” méně než k chlapci. Stále zde tedy existuje jiný standart pro jednotlivá pohlaví (Sheldon 1993), který už se sice netýká vulgarismů obecně, ale spíše používání konkrétních sprostých slov. Na otázku proč tomu tak je konverzační partneři/rky těžko hledali/y odpověď.

„Třeba i když kluci mluví o sexu tak taky používaj takový ty hrubější výrazy než holky, který by si holky asi ani nedovolily použít.“ (muž, 19)

„Jako že i když holka umí bejt sprotá, takhle pořád bych stejně řekla že tohle říkaj chlapi. Z těch kluků to vypadne prostě jednoduše. Když něco takovýho řekne holka, tak mi to přijde takový nucený, nebo takový že jí to fakt nejde do tý pusy a ona to ví ale přesto to řekne.“ (žena, 22)

Pokud se zaměříme na představu konverzačních partnerů/ek, že mírnější sprostá slova se dnes již stávají součástí každodenního jazyka a jejich vnímání v hovoru je benevolentnější, je otázkou, zda právě proto nejsou dívkám takovéto mírnější vulgarismy více tolerovány. Ohnisko toho, co dívka smí/nesmí použít se pouze posunulo. Je-li tomu tak, že společnost ve svém vyjadřování všeobecně hrubne, dívky vlastně zůstávají pod stejným tlakem jako v minulosti. Mohou si "dovolit" užívat mírnější sprostá slova, protože už to vlastně nejsou "skutečná" sprostá slova. Ta jsou stále výhradou spíše chlapců.

V souvislosti s vulgarismy jsem se konverzačních partnerů/ek dotazovala také na to, zda je možné, že skrze používání sprostých slov chlapci či dívky demonstrují svou genderovou identitu. Konverzační partneři/rky neměli/y pocit, že by dívky používaly nějaká "typicky" ženská slova k předvedení toho, že jsou "správné" dívky. Stejně tak v jejich výpovědích nebylo patrné, že by dívky využívaly sprostá slova jako určitou formu vyrovnávání se chlapcům. Bylo si však možné všimnout, že konverzační partneři/rky se domnívají, že chlapci používají vulgarismy při zdůrazňování své maskulinity (Jarkovská 2009) a s ní spojené dominance:

„No přijde mi, že kluci mají už geneticky zabudovanou potřebu určité dominance nebo jak to nazvat, a k dosažení určitého postavení si pomáhají vulgárními výrazy.“ (muž, 18)

„Jestli někdo používá sprostý slova za účelem toho zdůraznění nějaký svy dominance tak jsou to rozhodně chlapi.“ (žena, 23)

Takovéto názory se objevovaly hlavně v kontextu chlapeckých part, které konverzační partneři/rky vnímali/y jako prostředí, kde je třeba nějakým způsobem více dokazovat svou identitu než v partách dívčích. Domnívám se však, že takovéto názory částečně souvisí se stereotypní

představou mužské potřeby dominance, která je v podvědomí konverzačních partnerů/ek spojována s biologickými “danostmi”.

4.4 Konflikt

Samostatnou kapitolou při rozhovorech bylo řešení konfliktů, které úzce souvisí s verbálními projevy a obecně s tématem společenských očekávání. Jedna z otázek týkající se tohoto subtématu se soustředila na rozdíly mezi dívčími a chlapeckými konflikty. V tomto případě se konverzační partneři/rky rozdělili/y na dvě skupiny. Jedna skupina zastávala genderově stereotypní představu, že chlapci jsou při probíhajících konfliktech mnohem přímější (tato vlastnost chlapců se často objevovala také v dotaznících), nebojí se vše si na rovinu vyříkat, popřípadě se uchylují k fyzickému násilí, po jehož proběhnutí mohou být opět přáteli. Zatímco dívky si nejsou schopné říci vše napřímo a proto se spíše uchylují k pomluvám, které často zanechávají dlouhodobější následky na jejich vztazích s konkrétní dívkou. Druhá skupina konverzačních partnerů/ek si byla vědoma, že takovéto stereotypní očekávání ve společnosti funguje, upozorňovala však na to, že realita je dnes už jiná:

„Chlapi s oblibou tvrdí, že jsou nepomlouvачný, že oni si to vyřikají, ale to není pravda, to je kravina prostě. Všichni pomlouvaj když chtěj. To okolí nás spíš nutí k tomu, abychom si mysleli že ženský se víc pomlouvaj prostě... Kluci pomlouvaj úplně stejně, možná i hůř.“ (muž, 21)

Z rozhovorů s konverzačními partnery/kami nebylo patrné, že by dívky při řešení konfliktu (kterého jsou svědkyněmi, ne kterého se přímo účastní) vlivem výchovy usilovaly o nastolení harmonie či kompromisu více než chlapci, jak tvrdí například Thorne (2002) či Eckert (1993). Dívky byly často viděny jako ty více konfliktní, jako ty, které potřebují řešit všechny problémy do detailu a nejsou schopny se jimi nezaobírat. Nelze tedy říci, že by se u nich agresivita skrývala někde „pod povrchem“ (Thorne, 2002: 299). U fyzického násilí je však situace jiná. To je dívkám

zapovězeno i nadále, jelikož se podle konverzačních partnerů/ek neslučuje s všeobecně vnímanou dívčí povahou. Jak výstižně poznamenala jedna konverzační partnerka:

„Ony nejsou vychovávány k tomu aby se zbily támhle s kámoškou“
(žena, 18)

4.5 Mluva ve veřejné a soukromé sféře

V návaznosti na Tannen (1990) jsem se při rozhovorech zaměřila také na množství mluvy. Při obecné otázce na množství řeči bylo téměř ve všech rozhovorech zmiňováno, že dívky mluví více, což se shoduje i se zjištěním z dotazníků, kdy dívkám bylo v naprosté většině případů přisuzováno spíše mluvení než mlčení (viz sémantický diferenciál). Konverzační partneři/rky mluvili/y o jakési větší potřebě dívek o všem si povídat a vše rozebírat více do hloubky. Zdůrazňovali/y však, že takhle to vnímají obecně, že se samozřejmě setkávají s upovídanými kluky či mlčenlivými dívkami. Změna však nastala při dotazu, zda je tomu tak i ve veřejné sféře, např. při diskuzích, na konferencích či meetinzích. Konverzační partneři/rky tvrdili/y, že zde ženy mluví méně. Rozhodně si však nemysleli/y, že příčinou toho by byla větší platnost, která je stereotypně přisuzována výpovědi muže, což nekoresponduje s tvrzením Decarli Valdové (2004). Domnívali/y se, že je tomu tak proto, že v této sféře stále přetrvávají stereotypy z dřívějších dob. V minulosti nebylo žádoucí, aby ženy příliš projevovaly svůj názor či horlivě něco komentovaly. Z tohoto důvodu se ženy podle konverzačních partnerů/ek více bojí a jsou stydlivější než muži. Konverzační partneři/rky tedy uznávají, že ženy se i v dnešní době méně projevují ve veřejné sféře, avšak pokud se projeví, není jejich výpovědím přičítána nižší hodnota, což naznačuje určitou modifikaci stereotypu spojeného s mlouvou ve veřejné sféře. Jak stereotyp z dřívějších dob ovlivňuje současnou situaci je vidět v následující citaci jedné konverzační partnerky:

„Myslím si že je to víceméně daný z té historie, jestli se to dá říct že ty ženský byly utlačovaný v tom jakože nemají svůj vlastní názor a že nemají co do toho mluvit v té společnosti, do těch veřejných diskuzí. Takže ta ženská se nemohla jakoby vyjadřovat na veřejnosti takže i ta mluva se potom potlačila. Jinak se to vyvinulo u chlapa a jinak u ženský a myslím si že ten stereotyp se udržuje dodneška.“ (žena, 21)

Domnívám se, že právě s tímto stereotypem souvisí fakt, že ženy si své formulace více a pečlivěji promýšlejí, než je vysloví. Tento názor se objevoval v dotaznících i v rozhovorech. Jelikož je na ženy ve veřejné sféře dále pohlíženo jako na ty, od kterých se vlastní názor nečeká, stále pociťují větší tlak veřejně promluvit. Právě protože jsou si vědomy toho, že jimi pronesená výpověď musí být víceméně bezchybná.

4.6 Lingvistické strategie

Inspirována Sheldon (1993) či Tannen (1993), snažila jsem se při rozhovorech vysledovat, zda dívky při svém verbálním projevu využívají nějakých lingvistických strategií, prostřednictvím nichž by mohly obejít očekávání kladená společností na jejich mluvu. Konverzační partneri/ky byli/y schopni/y nepřímo pojmenovat několik lingvistických strategií, kterých dívky využívají.

Jedna konverzační partnerka uvedla případ strategie, která souvisela s množstvím řeči. Domnívala se, že dívky více mluví proto, aby si kompenzovaly nemožnost fyzického násilí. Což tedy podle konverzační partnerky nesouvisí ani tak s tím, že by je společnost za účast na fyzickém konfliktu odsuzovala, ale hlavně s tím, že účast na fyzickém konfliktu je pro ně daleko těžší vzhledem ke konstituci jejich těla. Zde je možné všimnout si propojení s myšlenkami Young (2005), která tvrdí, že tělesná síla je ovlivněna genderovým uspořádáním společnosti. Do fyzického konfliktu se tedy dívky nepouštějí proto, že jejich tělesná konstituce, ovlivněná genderovým řádem, jim to neumožňuje, a využívají raději jiných, pro ně “snadnějších“, prostředků.

Další zajímavá lingvistická strategie se pojí s projevováním vlastních názorů. Jedna konverzační partnerka hovořila o tom, že má ve svém okolí mnoho dívek, které neprojevují svůj názor ze zcela zřejmých důvodů. Na názory ostatních pouze přikyvuji, i když si často myslí něco jiného. Dělají to pro usnadnění vlastního života, jelikož se bojí, že kdyby naplno projevovaly své názory, byla by jejich situace těžší. Toto může pramenit z nastavení dřívějších společenských očekávání, která diktovala, že "správná" dívka by se neměla (verbálně) projevovat příliš. Rozdíl je zde však v tom, že neprojevovat svůj názor je v takovém případě zcela vědomé rozhodnutí, což nekoresponduje s tvrzením, že žena při diskuzi pouze zastává pozici, která se od ní očekává (Decarli Valdřová 2004).

Zjiřřovat tyto lingvistické strategie bylo velmi obtížné, jelikož nebylo možné se na ně konverzačních partnerů/rek zeptat přímo. Museli/y k nim dojít sami/y pouze za přispění nepřímých otázek, které však často nevedly k určenému cíli. I přes složitost tohoto zjiřřování se domnívám, že snaha o odhalení dalších lingvistických strategií by mohla být dobrým směrem k dalšímu rozvinutí tématu společenských očekávání, která jsou spojená s verbálním projevem.

4.7 Emancipace (?)

V dneřní společnosti se v souvislosti postavení žen hovoří o emancipaci, která je definována jako zřovnoprávnění žen a mužů. Ve všeobecném vnímání je za tímto zřovnoprávněním však často skryt posun možností žen směrem k možnostem mužům, tedy někam "výřř", v čemž je obsaženo, že muži mají lepší postavení než ženy. Tato představa koresponduje i s představou konverzačních partnerů/ek, jelikož z jejich výpovědí obecně vyplývá, že pro muže je spousta věcí jednodušřích. Při otázkách na možnou emancipaci žen prostřednictvím jazyka se mi dostalo mnoho zajímavých odpovědí. Konverzační partneri/rky se nedomnívali/y, že by například sprostá mluva sloužila

dívčím jako prostředek k vyrovnání se chlapcům. Spíše byli/y toho názoru, že obě pohlaví se v dnešní době spíše sblíží – tedy že ženy jdou “výš” a muži zároveň “níž”. Jinak řečeno, že se dvě dříve polarizované strany (mužská a ženská) sblíží a jejich charakteristiky se prolínají (Thorne 2002), což je patrné i z dotazníkového šetření. Jasně genderové kategorizování kupříkladu konverzačních témat, na které upozorňuje Decarli Valdorvá (2004), již není jen jedinou možností. Prolínání mužských a ženských charakteristik komunikace, které velmi dobře vystihují následující citace, se týká například témat, sebeprosazení či používání zdvořilostí:

„V poslední době se děje víc a víc to že chlapy jsou spíš takový... stali se z nich citlivky prostě no. Jsme před čtrnácti dny seděli s klukama doma a povídali jsme si o holkách, jsem si říkal kam ten svět spěje (smích).“ (muž, 21)

„Že už ta ženská není v té pozici že musí přikyvovat tomu chlapovi ano ano souhlasím, že už není de facto podřízená. Já bych řekla že teď už se taky začínaj trochu přizpůsobovat, jako mít o tom stejný mínění jako ty ženský.“ (žena, 22)

„Myslím že to splynulo... nemyslím že by to splynulo jako z té hranice, že by to holky přestaly používat, ale že to kluci začali používat taky. Já si spíš myslím že kluci jako vyměkli v tomhleto výrazivu.“ (muž, 22).

Spolu s tímto sblíčováním pohlaví se také objevoval názor, že postavení mužů ve společnosti už není v souvislosti s ženskou emancipací tak jisté. Jeden konverzační partner se domníval, že muži ztrácejí dominantní vliv, který si mohou kompenzovat pomlouváním žen, i když pomluvy jsou stereotypně vnímány jako “dívčí” nástroj (Eckert 1993). Další konverzační partnerka upozorňovala na snahu mužů posilovat genderové stereotypy namísto inklinovat k přirozenému chování, které může obnášet určité “ženské” prvky komunikace, jež je tedy třeba zakrýt. Toto prolínání “ženského” a “mužského”, které ústí v jeho silnější odmítání, je možné nalézt ve všech oblastech dnešní

společnosti, nejen v oblasti komunikace. Řád dvou základních os, které nám umožňují snazší orientaci ve společnosti (Jarkovská 2004) se tedy nabourává

5 ZÁVĚR

Informace zjištěné z dotazníků dobře posloužily k mé orientaci v dané cílové skupině. Poodkryly myšlení respondentů/ek a umožnily vytvoření určitého základu pro rozhovory. Rozhovory poté poskytly podrobná zjištění, na jejichž základě bylo možné provést interpretace hlubšího rázu. Zjištění, kvantitativní i kvalitativní, prezentovaná v předchozích kapitolách zcela jistě nejsou kompletním výčtem všech zjištěných informací. Snažila jsem se zde o smysluplný souhrn celého výzkumu, který by napomohl zodpovědět výzkumné otázky.

Rozhodně je možné říci, že na verbální projev dívek jsou i v dnešní době kladena rozdílná očekávání než na verbální projev chlapců. Tato očekávání jsou podle konverzačních partnerů/ek odlišná od těch, se kterými jsme se mohli setkávat v předchozích generacích. Vnímají je jako nepříliš přísná a zároveň méně explicitní. Z výzkumu vyplývá, že dnes se málokdy můžeme setkat s nějakými všeobecně uznávanými pravidly, jak by měla mluvit mladá dívka. Vše se stává záležitostí spíše individuálních názorů. Navíc kritéria ohledně slušného vyjadřování se neliší podle pohlaví, souvisejí spíše s jakousi morálkou, kterou by měl mít každý. Přesto i zkoumaná generace stále vyrůstá ve světě přetrvávajících dichotomií “ženského“ a “mužského“ (například Lakoff (1973), Orenstein (1997), Tannen (2006)), což ovlivňuje její vnímání okolního světa. Ačkoli je na první pohled velmi rovnostářská, při bližším pohledu lze objevit, že stále vnímá omezení spojená s dívčím verbálním projevem. Jako příklad lze uvést používání sprostých slov, obzvláště těch hrubších, které jsou z úst dívky stále vnímány jako méně žádoucí, než z úst chlapce. U chlapců se takovéto projevy zdají “přirozenější“, jako by byly více jejich součástí. Pokud je použije dívka, stále je na tom něco více zarážejícího. V otázce dodržování určitých “správných“ způsobů komunikace lze říci, že dnešní mladé dívky tyto “správné“ způsoby komunikace vidí spíše jako jakýsi ideál platný v dřívějších dobách. Vnímají ho a uvědomují si, že je

nereálné ho dosáhnout, ale zároveň však po jeho dosažení netouží, jelikož ví, že dnešní společnost je již nějak zásadně nepotrestá, pokud se o jeho dosažení nebudou snažit.

I když si generace dnešních mladých lidí často uvědomuje genderové stereotypy, těžko hledá původce těchto rozdílných očekávání. Za diferencovanými očekáváním ohledně verbálního projevu tedy nestojí konkrétní "vynucovatel" a tato očekávání se posouvají do více podvědomé formy. Domnívám se, že toto je však možná ještě nebezpečnější, než explicitně vyjádřená pravidla. V návaznosti na Bauman (2004) lze říci, že dívky jsou sice v dnešní společnosti svobodnější než dříve, na druhou stranu jim však tato svoboda poskytuje větší nestabilitu. Dívky tak stále musejí balancovat a hledat jakousi zlatou střední cestu, přičemž nemají jasné vztyčné body, podle kterých se orientovat. Tato schopnost balancovat se objevila v dotazníkovém šetření (str. 23) a prolínala se i všemi rozhovory. Stále tedy zůstává otázkou, co si dívka může dovolit. Pokud však v budoucnu nezmizí snaha bourat genderové stereotypy, mohlo by to být právě již zmíněné balancování a neexistence explicitních pravidel, které by dívkám v dalších generacích otevřely nový prostor pro sebeidentifikaci, která by už nemusela být ovlivněna genderovými očekáváním společnosti. Tuto možnou světlou budoucnost výstižně vyjádřil jeden z konverzačních partnerů:

„Doba se změnila, posunulo se to. Ale furt jsou tu stigmata z minulosti. Ale to je otázka času, než jim lidi přestanou podléhat“ (muž, 21)

Závěrem je třeba říci, že chlapci a dívky stále vyrůstají v genderově separovaném světě. Rozdílné způsoby vyjadřování či odlišnost sdílených témat, kterým jsme byli naučeni, poté způsobují vážné problémy v partnerské komunikaci a následně i ve vztazích. Rozdělení světa na mužský a ženský je lákavé, jelikož nám umožňuje lepší orientaci v jasně daných kategoriích a celkem bez námahy vysvětluje rozdíly mezi pohlavími. Jenže genderové role a s nimi spojená očekávání nejsou

statické, ale proměňují se v rámci kultury, historie či kontextu. Genderové hranice jsou pohyblivé a prostupné a je jen na nás, jak s nimi naložíme a do jaké míry je budeme dodržovat. V životě se nám podle Decarli Valdrové nabízejí dvě cesty, kterými se můžeme vydat: „*Někteří se ztotožní se svou genderovou rolí a budou ji dávat najevo i tím, jak mluví – zároveň tak potvrdí a zpečetí postavení svého genderu ve společnosti. Jiní zvolí cestu cílevědomého výběru mluvních taktik a strategií nikoli podle pohlaví, nýbrž podle toho, jak je ten či onen typ mluvního chování v konkrétní situaci smysluplný a funkční.*“ (Decarli Valdrová 2004: 16).

Důležité dále je příliš se nezabývat odlišnostmi mužského a ženského světa. Tím se podle Thorne můžeme odklonit od zkoumání důležitých zdrojů komplexity, tedy toho, co mají muži a ženy společného. Nesmíme zapomínat na to, že lidské bytosti mají více společného než odlišného (Thorne 2002). Tento fakt nás může dovést k uvažování o intersekcionalním přístupu k genderu. Jelikož se více rozdílů vyskytuje v rámci skupin než mezi nimi, musíme mít na paměti, že gender není jediná určující proměnná. Často bývá důležitější zaměřit se na sociální třídu, rasu či etnicitu, nebo tyto kategorie propojit s genderem.

Tato bakalářská práce napomohla odhalit, jaká společenská očekávání si dnešní mladí lidé uvědomují v souvislosti s verbálním projevem dívek, a přispěla tak k tématu genderu a jazyka. Aby bylo možné v analýze těchto očekávání postoupit dál, bylo by podle mého názoru vhodné zaměřit se více na lingvistické strategie, ve kterých jsou skryty přetrvávající genderové stereotypy dnešní společnosti, a zjistit, jak a proč jich dívky využívají. Přínosné by také mohlo být porovnat zjištění z této bakalářské práce s názory starších mužů i žen, například ve věkovém rozmezí 24 – 30 let, protože vstup na pracovní trh a zkušenosti s ním by mohly odhalit další zajímavá zjištění.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Bauman, Zygmunt. 2004. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.

Creswell, John W. 2009. *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Goffman, Erving. 1999. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství studia Ypsilon

Decarli Valdřová, Jana. 2001. „Stereotypy a kliše v mediální projekci genderu.“ *Sociologický časopis* 37 (2): 183-205.

Decarli Valdřová, Jana. 2004. „Ženská a mužská role v jazyce.“ Pp. 9-16 in *abc feminismu*. Brno: Nesehnutí.

Disman, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum

Eckert, Penelope. 1990. „Cooperative Competition in Adolescent "Girl Talk."“ Pp. 32-61 in Deborah Tannen *Gender and Conversational Interaction*. New York: Oxford University Press.

Goffman, Erving. 1999. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství studia Ypsilon

James, Deborah, Janice Drakich. 1993. „Understanding Gender Differences in Amount of Talk: A Critical Review of Research.“ Pp. 281-311 in Deborah Tannen *Gender and Conversational Interaction*. New York: Oxford University Press.

Jarkovská, Lucie. 2009. Disertační práce - *Genderová reprodukce v každodennosti školní třídy: Etnografický výzkum*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

Jarkovská, Lucie. 2004. „Prohlédněme genderové stereotypy.“ Pp. 19-27 in *abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí.

Kolářová, Marta. 2008. „Sociální distance a prolínání nerovností.“ Pp. 79-99 in *Sociální distance, interakce relace a kategorizace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Lakoff, Robin. 1973. „Language and Woman's Place.“ *Language in Society* 2 (1): 45-80.

Lorber, Judith. 1994. „Night to his Day: The Social Construction of Gender.“ *Paradoxes of Gender*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.

Oakley, Ann. 2000. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.

Orenstein, Peggy. 2011. *Cinderella Ate My Daughter*. Harpers's Collins e-books.

Orenstein, Peggy. 1997. „Fear of falling: Sluts.“ Pp. 111 – 118 in Jodi O'Brien, Peter Kollock *The production of reality. Essays and readings on social interaction*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.

Petrusek, Miloslav. 1993. *Teorie a metoda v sociologii*. Praha: Karolinum.

Sheldon, Amy. 1990. „Pickle Fights: Gendered Talk in Preschool Disputes.“ Pp. 83-108 in Deborah Tannen *Gender and Conversational Interaction*. New York: Oxford University Press.

Tanenbaum, Leora. 2008. „Slut! Growing up female with a bad reputation.“ Pp. 209-215 in J.Z.Spade a C.G.Vanetine (eds.) *Kaleidoscope of Gender*. Los Angeles: Pine Forge Press.

Tannen, Deborah. 1990. „You just don't understand: Women and men in conversation.“ Pp. 118-123 in John J. Macionis, Nijole V. Benokraitis (eds.) *Seeing Ourselves: Classic, Contemporary, and Cross-Cultural Readings in Sociology*. Upper Saddle River: Prentice Hall.

Tannen, Deborah. 1993. „The Relativity of Linguistic Strategies: Rethinking Power and Solidarity in Gender and Dominance.“ Pp. 165-187 in Deborah Tannen *Gender and Conversational Interaction*. New York: Oxford University Press.

Thorne, Barrie. 2002. „Do boys and girl have differnt cultures?“ Pp. 291-299 in Stevi Jackson, Sue Scott (eds.). *Gender: A sociological reader*. New York: Routledge.

Tolman, Deborah L. 2002. *Dilemmas of Desire*. Massachusetts: Harvard University Press.

West, Candace, Don H. Zimmerman. 2008. „Dělat gender.“ *Sociální studia* 1 (5): 99-120.

Young, Iris Marion. 2005. „Throwing like a girl“ Pp. 27 – 45 in *On female body experience: "Throwing like a girl" and other essays*. New York: Oxford University Press.

7 RESUMÉ

This bachelor thesis is focused on gender expectations linked with girls' speech. Not only in the past but also in our society we can find some stereotypical ideas about men and women, as well as some "lady-like" characteristics how the "polite" girl should speak. Such characteristics are for example, avoiding rude words, "correct" level of girl's voice or not talk too much. This thesis detects which expectations linked with girls' speech are perceived by young people in contemporary society and in what ways girls live up to these expectations. The research of this thesis is based on mix methods, which include a questionnaire distributed to one hundred students and twelve semi-structured interviews with selected males and females which participated in the quantitative part of this research. The age of these participants is between 16 – 24 years old. It's important to say, that greater emphasis was placed on the qualitative data, because they offered deeper understanding to this topic. Data from both parts were interconnected in the analysis.

It was discovered, that among young people in general there still persists an opinion that girls' speech is subject to greater control from society. Though the rules of speech of a "polite" girl these days shift and are less explicit than in the past, girls still have to balance and watch their speech more than boys. The shift of these rules is evident for example in using rude words – the more common rude words, which are a part of our workaday language are used by girls and boys in the same way and is seen as "normal". But when we focus on the ruder words, the acceptability to use them is still only in the hands of boys. It is still a little bit "strange" when girls use these words. Even though conversational partners showed also a lot of egalitarian opinions and highlighted the diffusion of male and female "worlds", they grew up in gender separated society, which affects their gender separated thinking.

8 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Tabulka s přehledem charakteristik respondentů/ek dle kategorie vzdělání

	studenti/ky středních škol	studenti/ky vysokých škol	celkový počet respondentů/ek
dívky	23	32	55
chlapci	30	15	45

Příloha č. 2: Tabulka základních charakteristik konverzačních partnerů/ek

Konverzační partner/ka	Pohlaví	Věk
F.K.	žena	17
S.T.	žena	18
F.J.	žena	18
O.B.	žena	21
L.K.	žena	22
L.J.	žena	23
T.M.	muž	17
L.J.	muž	18
G.J.	muž	19
T.O.	muž	21
B.J.	muž	22
R.M.	muž	22

Příloha č. 3: Dotazník

Dotazník

Pohlaví: žena x muž

Věk:

1. Napomínají Vás rodiče, když mluvíte sprostě?

- a) ano
- b) ano, ale jen když tak mluvím na veřejnosti
- c) ne
- d) před rodiči sprostě nemluvím

2. Myslíte si, že dívky a chlapci používají při mluvení stejné výrazy?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne

3. Jak by se podle Vás měla vyjadřovat dívka?

- a) měla by používat co nejméně vulgárních slov
- b) neměla by vulgárně mluvit vůbec
- c) záleží to jen na ní
- d) může běžně používat vulgární slova

4. Kdo si podle Vás musí dávat větší pozor na to, jestli nemluví sprostě?

- a) dívky
- b) chlapci
- c) nevím
- d) obě pohlaví by si měla dávat pozor stejně

5. Jakou větu byste nejspíše použil/a v situaci, kdy chcete, aby někdo zavřel okno?

- a) Zavři okno!
- b) Zavři okno prosím.
- c) Mohl bys prosím zavřít okno?

6. Vadilo by Vám na vaší kamarádce, kdyby používala vulgární výrazy?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne

7. Jakému pohlaví byste spíše přisoudili tuto reakci: „Ježišmarja, to jsem se lekl/a!“

- a) dívce
- b) chlapci
- c) nevím

8. Jakou větu byste nejspíše použil/a při rozhovoru s kamarádem či kamarádkou?

- a) Chodil/a jsi na gympl?
- b) Tys chodil/a na gympl, že jo?
- c) Na gympl jsi chodil/a, ne?

9. Je podle Vás normální, když dívka při mluvení používá hrubé či sprosté výrazy?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne

10. U koho Vám přijdou běžnější výbuchy vzteku?

- a) u dívek
- b) u chlapců
- c) nevím
- d) to záleží na konkrétním člověku

11. Z dvojice slov vyberte a odstuptějte to, které se vám zdá typičtější pro ženské pohlaví – číslo jedna se tedy nejvíce shoduje se slovem v levém sloupci, číslo pět pak nejvíce se slovem v pravém sloupci. Pokud například v prvním řádku označíte (např. křížkem) čtvrté pole, znamená to, že ženské pohlaví považujete spíše za silné než slabé.

	1	2	3	4	5	
Slabost						síla
Domácnost						zaměstnání
Chaos						řád
Rodina						práce
Klid						výbušnost
Jemnost						hrubost
Pokora						drzost
Mlčení						mluvení

12. Co podle vás znamená být „slušnou dívkou“?

.....

.....

.....

13. Napadají vás nějaké rozdíly mezi tím, jak mluví kluci a jak dívky?

.....

.....

.....

Děkuji vám za čas, který jste věnovali vyplnění tohoto dotazníku. Velmi ráda bych se s vámi osobně sešla a popovídala si o tomto tématu více do hloubky, třeba v nějaké příjemné kavárně. Budu tedy ráda, když mi zde napíšete e-mail na vás, nebo když vy sami mě kontaktujete prostřednictvím e-mailu farova@students.zcu.cz.

e-mail: